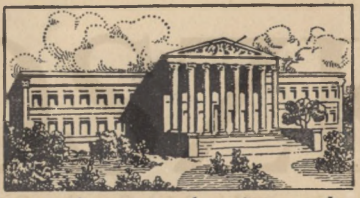
55.135

95

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR
092101
KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

RÁKOSI JENŐ,
A HÍRLAPÍRÓ

IRTA

PAPP FERENC

Köteles példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1924

A **Franklin-Társulat** kiadásában **Budapesten** megjelent:

A Kisfaludy-Társaság könyvtára.

A **Kisfaludy-Társaság könyvtára** évek hosszú sora óta választékos gyűjteménye a hazai szépirodalom színejavának s a világirodalom kimagasló termékeinek, gondos, az eredeti szellemet lehetőleg híven visszatükröző fordításokban. Czélja a *közízlés fejlesztése*, a *nemzeti szellem ápolása*, a *magyar nyelv mivelése* s az *olvasó közönségnek nemesebb értelemben szórakoztatása*.

A ki könyvtárát czéltudatosan, megválasztással akarja berendezni vagy kiegészíteni, a ki könyves szekrényét nem csupán szobabutornak tekinti, hanem belső becsét is mérlegeli, az nem nélkülözheti abban a **Kisfaludy-Társaság könyvtárát**, melynek becse iránt már az a körülmény nyújt biztosítékot, hogy nem üzleti érdek hozta létre, hanem a *Kisfaludy-Társaság* ama törekvése, hogy diszes kiállításban, olcsó áron nyújtsa a közönségnek a hazai és külföldi irodalom jobb termékeit. A ki szórakoztató olvasmányában a szépet, a jót keresi, bizonyára elsősorban a **Kisfaludy-Társaság könyvtárából** fogja kielégíthetni igényeit.

A kapható kötetek jegyzéke a következő:

***Aeschylos* Oresteiája.** Fordította *Csengeri* János. Második javított kiadás.

Anthologia a XIX. század franczia lyrájából. Két kötet.

RÁKOSI JENŐ,

A HÍRLAPÍRÓ

Kötelés példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

ÍRTA

PAPP FERENC

KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG

OSZK

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1924

Növ. t. 518 a

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

R 1955

55135

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növénynapló
1325 év. 21 sz.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

A Kisfaludy-Társaság 1920 október 24-én ülte meg Rákosi Jenő félszázados tagságának ünnepét. Ez alkalommal Berzeviczy Albert, Bárd Miklós és Beöthy Zsolt méltatták a nagyhatású publicista, költő és drámaíró pályáját. Midőn Rákosi Jenő megköszönte tagtársainak üdvözletét, egyúttal jelentette, hogy az ünnep alkalmából Halmos Izor tízezer koronát adott át neki a Kisfaludy-Társaság irodalmi céljaira. Erre az összegre támaszkodva bízta meg a Kisfaludy-Társaság 1920 december 29-én egyik rendes tagját, Papp Ferencet, egy a magyar hírlapirodalom körébe vágó tanulmány megírásával, mely az 1922 október 4-iki ülésen ily címet nyert : *Rákosi Jenő, a hírlapíró.*

Budapesten, 1924 április hóban.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

RÁKOSI HÍRLAPÍRÓI MUNKÁSSÁGÁNAK KÖRVONALAI

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A kiegyezés idején már együtt ült a legújabb írónemzedék abban a Fürdő-utcai, füstös kávéházban, mely a «Kávéforrás» nevet viselte homlokán. Azok a fiatal írók, kik esténként itt szoktak találkozni, nagy követelésekkel, de époly komoly tanulmányokkal indultak el hódító útjokra. Eredeti, szellemes egyéniségek voltak, de a politikában egy hitet vallottak ; valamennyien a Deákvetette alapokon akarták az új Magyarországot felépíteni. Vezérük szinte észrevétlenül Rákosi Jenő lett, ki az ismeretlenségből, mint ünnepelt drámaíró bukkant fel s az élet gondjaival küzdve, a politikai író dicsőségéről álmodozott.

Költészet és politika osztozkodott Rákosi irodalmi pályáján. Míg a költő mozgékony képzeletével emelkedett eszményies világnézetéhez, addig a politikai író boncoló elméjével fedezte fel a kor mozgalmaiban az uralkodó eszméket. Kezdetben inkább a költészet tartotta Rákosit bűvös körében, s az *Aesopus* előadása után Kemény Zsigmond báró is nem azért hívta meg lapjához, hogy újságírót neveljen belőle, hanem hogy a drámaíró számára száz forint havi fizetést biztosítson. Idő-

vel a magyar politikai élet oly igéző teret nyitott a hírlapíró előtt, hogy Rákosi a politikai hatás izgalmai között mind gyakrabban feledkezett meg költői terveiről. Ekkorra egyébként a modern magyar állam kialakulása, majd összeomlása oly megdöbbentő fordulatot vett, hogy mellette elhalványult a színpadi irodalomnak legmerészebb eszméje s leghatásosabb fogása is. Így jutott Rákosi Jenőnek a magyar hírlapirodalom történetében az a hivatás, hogy a benső kapcsolatot fenntartsa az elnyomatás kora, valamint a XIX. század vége s a XX. század eleje között.

Aki tehát Rákosi hírlapírói pályáját akarja megrajzolni, annak egyaránt tisztáznia kell benne az irodalmi hatás határait, az egyéni erkölcsi értékek erejét s a költő és az államférfiú viszonyát. Ily tanulmányok vethetnek való fényt Rákosi politikai eszméinek s irodalmi nézeteinek fejlődésére, továbbá hírlapírói egyéniségének főbb vonásaira.

II.

A «PESTI NAPLÓ» MUNKATÁRSA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az a magyar politikai élet, melynek merész vonalait Deák Ferenc államférfiúi tervei adták meg, volt Rákosi Jenőnek hírlapírói iskolája.

A nemzeti küzdelem homlokterében 1867 elején a kiegyezés kérdése állott ; mellette és ellene sorakoztak fel a pártok. Akik még mindig a szabadságharc fényes emlékein s a nemzeti függetlenség eszméin csüngtek, a königgrätzi vereség után elérkezettnek látták az időt a Habsburg-család önkényuralmi törekvéseinek visszaszorítására. A balpártot Kossuth Lajos, a forradalom éltető lelke, tartotta igézete alatt ; a balközép — élén Tisza Kálmánnal — idegenkedett ugyan a szakítás gondolatától, de az osztrák hadsereg vereségét ő is a nemzet összes jogainak biztosítására akarta felhasználni. Velük szemben Deák és hívei a történelmi erők folytonosságára hivatkoztak s a kiegyezést a háború után is ugyanazon az alapon tervezték, mint a háború előtt.

A politikai pártok épen erejüknek végső megfeszítésére készültek, mikor 1867 márciusában Rákosi Jenő a Deák-párt lapjának, a *Pesti Napló*nak kötelékébe lépett. Minden jel arra mutat, hogy

március 12-én vette át Salamon Ferenctől a *Bécsi dolgok* című rovat vezetését. Ekkor indult meg ugyanis Salamon Ferenc szerkesztésével a magyar kormány hivatalos lapja, a *Budapesti Közlöny*. Ekkor váltotta fel a *Bécsi dolgok*ban is Salamon nyugodt, tárgyias okfejtését izgékonyabb hang.

A rovat feladata — mint Rákosi egyik cikkében maga állapította meg — hármas volt, úgymint: a Lajtán túli politikai események rajza, a Magyarországra vonatkozó osztrák lapvélemények összefoglalása s a magyar érdeket sértő felfogások kiigazítása. A fiatal rovatvezető munkássága azonban még szorosabban belekapcsolódott abba a küzdelembe, melyet a *Pesti Napló* 1867 folyamán Deák államférfiúi eszméiért, a kiegyezés alapelveiért folytatott. A korszakos alkotás védelme sodorta a fáradt idegű szerkesztőt, Kemény Zsigmond bárót, a Kossuthtal való szellemi párbajba; ez foglalkoztatta Rákosit is a *Bécsi dolgok* című rovatban.

Örökös harcban állott Rákosi az osztrák központosítás zászlótartójával, a *Presse*vel, melynek állandó jelzője a «vén», a «megátalkodott» volt. Nem kímélte gúnyjától a hűbéri párt közlönyét, a *Vaterland*ot sem. Különösen kihívta ellenérzését a *Zukunft* a szláv szövetkezés robbantó gondolatáért s a magyarországi szlávok, főkép a horvátok izgatásáért. Legtöbb elismerés érte a *Bécsi dolgok*-

ban az osztrák lapok közül a *Wanderert*, a magyar alkotmányos törekvések visszhangját, s az osztrák államférfiak közül Beust bárót, a népszerű államkancellárt. Leginkább az utóbbi volt Rákosi tüntető nyilatkozatainak tárgya. Ezek szerint Beust vállán nyugodott a Lajtán túl az egész kiegyezés ; egyedül ő látott tisztán az általános zűrzavarban ; ő volt a gondviselésszerű férfiú, ki nem viszonyokat hozott létre, hanem számolt az adott viszonyokkal.

Míg azonban Rákosi az osztrák politikai pártoknak vezető eszméit és vezérférfiait vette bírálat alá, nemcsak Bécsre és Prágára akart hatni, hanem egyúttal a magyar politikai mozgalmakra is. A *Presse*nek a magyar javaslat ellen felhozott érveiben a magyar ellenzék kifogásait is cáfolta. Másrészt Beust báró érdemeit magasztalva, közvetve Deák nagyságát hirdette. Azért őszinte lelkesedéssel vett részt a magyar kiegyezés diadalában, a koronázás ünnepében. A fiatalos rajongás bensősége rezeg végig azon az újságcikken is, melyben Rákosi leírta az ünnepnek egy részét. Ezentúl az év végéig főkép a bécsi kormányjavaslatok sorsát világította meg s karácsony táján örömmel jelentette az osztrák alaptörvények szentesítését, mint Deák művének befejezését.

A kiegyezés évszázados ellentéteket oldott meg. Vele sokat vesztett érdekességéből a bécsi politikai

élet s a *Bécsi dolgok* rovata. Valóban Rákosi figyelmét 1868-ban inkább lekötötte a magyar pártok versengése, mint a bécsi törvényhozás. Már hírlapi rovatában többször kirohant a balközép ellen; még szenvedélyesebben támadta a pártot és lapját, *A Hont* írói jegyei mögül egy-egy vezércikkben. Egy alkalommal nyíltan, saját neve alatt tört lándzsát *A Hon*nak fölényeskedő munkatársával, Keglevich Béla gróffal. Rákosit izgatta a hírlapi harcnak eszmei tartalma: a kiegyezés biztosítása, s munkakörét annyi becsvággyal foglalta el a *Pesti Napló*ban, mintha nem is viharvert gályára, hanem fényes felszerelésű hajóra lépett volna.

Új feladat elé állította Rákosit a *Pesti Napló*ban az 1869-ik évi képviselőválasztás, mely a kiegyezésről volt hivatva dönteni. A szélsőbal és balközép már hónapokkal előbb oly izgatott hangulatot teremtett, hogy a Deák-párt sem maradhatott tétlenül. A *Pesti Napló* is érezte, hogy kell valamit tennie, annál inkább, mert a Deák-párt mind idegesebben bírálta a lap hanyatlásának jeleit. A szerkesztőség a legmozgékonyabb munkatársat, Rákosi Jenőt, küldte csatasorba a kortes-kedő pártlapok ellen. Külön lapot bocsátott rendelkezésére, a *Pesti Napló* esti kiadását, mely 1868 október elsején indult meg.

A kis lap, mely a «Kávéforrás» íróit gyűjtötte

össze, változatos, szellemes és célratörő volt. Rákosi jellemző gondolkodását leginkább a *Hazai Lapok* című rovat tükrözte vissza. Itt folyt legszenvedélyesebben a harc a balközép lapjai: Jókainak *A Hon*ja és Szathmáry Károlynak *Hazánk*ja ellen. A Deák-párt ösztönszerűen leginkább Tisza Kálmánnak, a «geszti vezér»-nek hódításaitól féltette hadállásait. Alig is akadt a *Pesti Napló*nak esti száma, mely Tiszának vagy Jókainak valamely nyilatkozatát, vagy Szathmárynak valamely cikkét pellengérre ne állította volna. Kedvelt taktikája volt a lapnak feszegetni az ellentétet a balközép két árnyalata között, melyeket egyfelől Tisza, másfelől Ghyczy képviselt.

Rákosi nem volt válogatós a fegyverekben, minthogy az ellenzéki hírlapok sem riadtak vissza semmi durvaságtól sem. Joggal hasonlította őket össze azzal a fiúval, ki az erdő visszhangjában méltatlankodva hallotta saját mocskolódó kifejezéseit. Különösen elfajult a hírlapi vita, mikor Csernátony, *A Hon* nyugtalan munkatársa, mind több személyeskedést vitt bele. Rákosi lapja így napról-napra hevesebb és durvább támadások célpontja lett, a képviselőválasztások lezajlásával pedig, melyek a Deák-pártnak s egyúttal a kiegyezésnek tekintélyes többséget szereztek, elvesztette lételének jogosultságát. 1869 júniusának végén meg is szűnt. Ezentúl november 28-ig, a *Pesti*

Napló és *Századunk* egybeolvadásának napjáig leginkább a tárcában találkozunk Rákosi nevével. December 10-én közölte a *Pesti Napló* azt a nyilatkozatot, mely szerint Rákosi Jenő személyes okból és szabad akaratából vált meg a lap szerkesztőségétől.

Sokat köszönt a *Pesti Napló* Rákosinak, de Rákosi is sokkal maradt adósa a lapnak. A szerkesztőségben gyakran érintkezett a magyar politikai élet vezető férfiaival s tanuja volt oly vitáknak, melyek sokszor korszakos intézmények alapját vetették meg; másrészt Kemény Zsigmond báró bizalmas közelségében láthatta a költői lángelménének mélységeit s a magyar író életének megható példaképét. E lélekemelő benyomások siettették hírlapírói egyéniségének gyors szárnybontását.

Már a *Pesti Napló*ban feltűnnek Rákosinak azok a jellemvonásai, melyek hosszú hírlapírói pályáján annyi rokon- és ellenérzést szereztek neki. Szabadelvűsége, mint Kemény Zsigmond báróé, felülemelkedett a felekezetiség korlátain. Nem pusztán kötelességet teljesített, ellenkezőleg, szíve szerint írt, mikor az osztrák egyházpolitikai reform bírálatában a konkordátum védőit kíméletlenül ostromolta s a vallások egyenjogúságának híveit, mint az emberiség hőseit magasztalta. Mindazáltal semmi sem volt tőle távolabb, mint a sivár észimádás és anyagelvűség. Nagyra becsülte a nép

erkölcsi emelkedésének eszközét, a vallást, s épen a hitélet eszményeit féltette a pártpolitika alantas támadó-módjaitól. Követte mesterét, Keményt, abban is, hogy, bár a nép üdvét mindig szívén hordta, tartózkodott a demokrácia szélsőséges elveitől. Kiábrándultan vallotta, hogy «a nép ritkán látja be, mi az igazán jó és üdvös». S nem lett volna Kemény tanítványa, ha a történelmi fejlődés törvényei előtt nem hajolt volna meg. Egyik cikkében hosszasan oktatta ki a *Presset*, amiért a cseh koronában csak gyémántos arany karikát látott. Felháborodva kérdezte: «Fel tudna-e a *Presse* annyi aranyat és gyémántot hajtani, amiért a magyar nemzet Szent István koronáját áruba bocsátaná?» Nemzeti érzésében egyébiránt türelmetlenebb volt, mint szerkesztője; nyíltan hadat üzent a cseh moszkovitáknak s a balázsfalvi oláhoknak, mint a magyarság ellenségeinek.

Rákosi azonban nemcsak politikai felfogásának elemeit vitte magával a *Pesti Napló* szerkesztőségéből, hanem a hírlapírás művészetének csínját-bínját is. Fényes vitatkozó tehetségnek bizonyult. Nem volt oly mély, sem oly legyőzhetetlen, mint Kemény elméje, de inkább tudott a nagyközönség nyelvén beszélni. Néha, hogy célt érjen, megengedett magának egy kis csűrést-csavarást is, de álokoskodásait kitűnően tudta leplezni színes hasonlataival. A jellemzésben is sokat tanult Ke-

ménytől, de inkább szerette a rikító torzképet, mint a pontos jellemrajzot. Másrészt, míg Kemény szinte fékezte hírlapi cikkeiben szenvedélyeit s inkább bölcselő volt, mint izgató, addig Rákosi szabad teret engedett érzelmeinek s lobogó vérmérsékletével gyakran lefegyverezte a kétkedő elmét.

A mester és tanítvány bensőséges viszonya jutott kifejezésre elválásukban is. Mikor ugyanis Urváry Lajos 1869 novemberében a Deák-párt kívánságára egyesítette a *Pesti Naplót* a *Századunkkal*, Kemény maga akarta Rákosit értesíteni a nagy változásról. A szerkesztőség helyiségében Rákosi háta mögé került, ki íróasztalára hajolva írt, végig simította kezével Rákosi haját s kíméletesen elmondta neki, mi történt. Mintha a reszkető gyengéd kéz egy életre szóló áldást osztott volna.

III.

A «REFORM» SZERKESZTŐJE

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A kész hírlapíró az érvényesülésnek minden feltételét magában hordta, csak a kellő tér hiányzott még számára. Minthogy — saját nyilatkozata szerint — Urváryval nem akart a *Pesti Napló*ban együtt működni, Emich egy hetilap szerkesztésére szerette volna rávenni, de Rákosi kitért a terv elől.

Ekkor került szóba Ráth Mórnál egy független Deák-párti lap megindítása, s amint Rákosi évtizedek mulva magától Ráth Mórtól hallotta, szerkesztőnek őt épen Gyulai Pál ajánlotta, ki irodalmi vitákban oly sokszor foglalt el vele szemben ellentétes álláspontot. Így indult meg Rákosi Jenő szerkesztésével 1869 december 14-én a *Reform* című politikai napilap, mely már egészen csábító távlatot tárt a becsvágyó hírlapíró elé. Ráth Mórt, a kiadó tulajdonost, rendkívül meglepte az ifjú szerkesztő önbizalma. Mikor ugyanis Ráth az új lap számára kipróbált régi írók közreműködését akarta biztosítani, Rákosi szinte felsőbbséges közönnyel viszonozta a jóindulatú támogatást. Még inkább csodálkozott Ráth, mikor a lap megjelent, s a *Reform*ban egészen ismeretlen világ, a «Kávéforrás» írónemzedéke tűnt fel előtte.

A cél, mely az ifjú hírlapszerkesztőt lelkesítette, egy modern magyar napilap megteremtése volt. Mint az 1848-iki márciusi ifjúság, Rákosi is írótársaival együtt a francia műveltség varázslata alatt állott. Épazért mintaképül a nagy francia lapokat választotta, melyek nemcsak politikai átalakulásoknak, hanem művészeti és irodalmi mozgalmaknak is irányítói voltak. Annál inkább bántotta a német sajtónak a magyar hírlapirodalom felett kivívott felsőbbsége. Még évek mulva is méltatlankodva írta, hogy a legnagyobb magyar szerkesztőségi költségvetés is csak negyedrésze a *Pester Lloyd* szerkesztőségi költségének. A kitűzött cél tehát részben a nemzeti ügy diadalával is kecsegtette.

Legnagyobb veszedelmet látott Rákosi a magyar hírlapirodalomra nézve abban a pártszellemben, mely az anyagi és szellemi erőket szétzilálta. Ezért lapját csak oly értelemben tervezte pártlapnak, hogy a kiegyezést, a parlamenti többség alapját, elfogadta, de előre tiltakozott minden pártbilincs ellen. Egykor a *Pesti Napló* esti számaiban maga tapasztalta, mennyire felkorbácsolta a szenvedélyeket a személyeskedés ; részben ez indította a hírlapírói névtelenség feltétlen védelmére. Még inkább félt attól, hogy az ünnepelt név varázsa megakasztja a független közvélemény kialakulását. A meggyőződés erejével hirdette a *Reform*

első számában, hogy «a napi sajtónak egész ereje az anonymitásban rejlik».

A vezércikkekben névtelenül, a tárcában megnevezve egymásután vonultak fel a lap dolgozótársai, nagyobbrészt a «Kávéforrás» írói: Ágai Adolf, Beksics Gusztáv, Berczik Árpád, Csepreghy Ferenc, Csukássi József, Dóczy Lajos, Hevesi Lajos, Kaas Ivor báró, Kecskeméthy Aurél, Kozma Sándor, Lœw Tóbiás, Márkus István, Márkus Miklós, Molnár György, Salamon Ferenc, Toldy István. 1873 elején a lap Kaas Ivor báró tulajdonába ment át, ki a tulajdonjogot addig felerészben bírta. A lap szellemi egységét megteremtette már a munkatársak világnézetének rokonsága, de még inkább biztosította a szerkesztő rendkívüli erélye, ki a legtöbb vezető- és tárcacikket írta s a lap minden részén ott hagyta határozott egyéniségének nyomát.

A hírlapíró Rákosi Jenő tulajdonkép itt lépett a maga teljes fegyverzetében a magyar közönség elé. A fiatalos mozgalmasságot nyugodtabb férfiasság váltotta fel benne. Felfogása megállapodottabb lett ugyan, de költőiségéből nem vesztett. Ha nem akart is költő-publicista lenni, jellemző költői eszméi, mint a tavaszi virágok a rétet, kihímezték lapjának cikkeit. Szabadelvűsége sem volt többé oly merev, szinte dogmatikus, mint a *Pesti Naplóban*; hírlapi eszméin bensőség ömlött el.

A pápai csalhatatlanság kérdésében a tekintélyes kisebbséggel, főkép a magyar katholikus egyház fő képviselőivel tartott; melegen üdvözölte Eötvös József bárónak a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslatát, sőt már a polgári házasság érdekében is felszólalt. Nemzetiségi politikája is mind határozottabb alakot öltött. A bomlasztó törekvésekkel szemben minden eszme fölé a magyar állameszmét helyezte, az összetartó kapcsot, a magyarságot. Így nyert nemzeti érzése is harciasabb jellemet. A nemzetiségi mozgolódások valósággal kihozták sodrából. Különös hévvel leplezte le a horvát függetlenségi törekvéseket s a végsőig küzdött minden engedmény ellen, mellyel a kormány Horvátországot a magyar állam egységének rovására kényeztette. Mint sötét felhő tűnt fel előtte a nemzetközi munkásmozgalom, s előre látta a vészt és pusztulást, mely belőle az emberiségre szakad. Komor nemzeti aggodalmait fejezte ki lapjában e baljóslat: «Ha győznek, összedől minden, ami van».

Az első politikai tárgy, melyben Rákosi lapja színt vallott, a francia-német háború volt. A szerkesztőség szinte tüntetett francia rokonérzéseivel; vezércikkben, tárcában s politikai hírekben szünet nélkül izgatott, hogy a magyar közvéleményt meggyőzze a francia nemzet ügyének igazságáról. Itt a francia nemzet úgy szerepelt, mint a világ

első nemzete, melynek hivatása az emberiséget magas céljai felé vezetni. Ezzel szemben Poroszország a durva, nyers erőt képviselte, mely hatalmi szavával előidézte a háborút, melynek uralma középkori állapotokba sülyesztené Európát. Különösen bántó torzkép emelte ki Bismarck jellemvonásait, főkép elbizakodottságát, kíméletlenségét s megbízhatatlanságát. Ezekből a határozott ellen- és rokonérzésekből természetesen következett a *Reform* politikája a francia-német kérdésben. Mit tehetett a lap egyebet, mint hogy a háborúban Ausztriának és Magyarországnak ajánlotta a fegyveres semlegességet, a német győzelem után pedig mindent elkövetett Poroszország elszigetelésére, főkép a porosz-osztrák-magyar szövetség megakadályozására?

A francia szempontoknak e feltétlen tisztelete éles ellentétben állott a magyar politikai világ felfogásával, mely szívből óhajtotta a német egység megvalósulását. Rákosit és munkatársait első sorban bizonyára franciás műveltségük vezette ítéleteikben. Maga Rákosi utólag leginkább azzal védte különvéleményét, hogy a kiegyezést féltette a német egységtől. Saját nyilatkozata szerint azt gondolta, hogy ha a német erő legyőzi a franciát, akkor magához vonzza az összes németeket s felborítja Deák alkotását, Magyarország pedig Németországnak közvetetlen közelébe, sőt hatalmi kö-

rébe kerül. A *Reform* levonta politikájának minden következését, bármennyire egyedül maradt is. Egyaránt támadta Tiszát és híveit, valamint a delegációkat, sőt saját pártját, a Deák-pártot is, mert a porosz szövetségen kívül más üdvösséget nem ismertek. Hogy ezzel kihívta maga ellen a gúnyt és gyanúsítást, azzal nem sokat törődött. Büszkén hirdette, hogy egyedül látta a német terjeszkedésben rejlő veszedelmet; büszke volt a hazaárulás vádjára is, melyet az ellenzéki lapok fordítottak ellene. A francia-német kérdésben Rákosi lapja valóban hű maradt programmjához. Inkább érzelmi mozzanatok irányították ugyan, mint biztos politikai elvek, de állásfoglalása eredeti volt s minden pártérdektől független.

Sokkal nagyobb hullámokat vetett a magyar politikai életben s inkább felforgatta a pártszenvedélyeket az a tárgy, mely a *Reform*ot éveken át foglalkoztatta: az országgyűlési pártok viszonyainak rendezése. Itt már Rákosi sem tudott pártszempontjaitól szabadulni.

A *Reform* tulajdonkép a *Pesti Napló*nak egykori esti számaitól örökölte a balközéppel szemben tanusított ellenérzését. Ez csak fokozódott Lónyay Menyhért gróf miniszterelnökségének idején, mikor a Deák-párt bomlása feltartóztathatatlanul megindult. Míg a *Reform* Tisza Kálmán közjogi programmját ostromolta s Lónyayt, mint a parla-

mentnek egyik legkiválóbb államférfiát ünnepelte, addig a balközép Lónyay gróf megbuktatását tűzte ki főcéljául. Míg a *Reform* a balközép fúziójával akart a pártviszályoknak véget vetni, addig Csernátony, a balközép harcos publicistája, a koalició felvetésével, majd Lónyay gróf meggyanúsításával gáncsolta el a mentő mozgalmat. Ily körülmények között a *Reform* nem ismert határt rokon- és ellenérzéseiben, s nem csoda, ha a közvélemény a szenvedélyes cikkek mögött bensőbb kapcsolatot keresett s a lapot Lónyay gróf politikai fegyverének tartotta.

Valóban, Rákosi a Lónyay-kormány bukása után is híven támogatta Lónyay grófot politikai törekvéseiben, másrészt maga Lónyay gróf is majd nyíltan, majd burkoltan elárulta a Rákosi lapjával való szorosabb viszonyát. Úgy látszott, mintha a *Reform* csakugyan nem volna más, mint a Deák-párt egyik árnyalatának nyilatkozása, mégis több volt ennél. Rákosi a gyenge kormányoktól s a viszálykodó pártoktól a parlamenti államforma tekintélyét féltette. Ezért követelte, hogy Tisza kövesse Ghyczyt s pártjával együtt olvadjon a Deák-pártba, melynek elve és államfenntartó hivatása van. Mikor azután 1875 februárjában Tisza Kálmán az országgyűlés pártjainak egyesítése ügyében elmondta nagy beszédét, senki sem üdvözölte őt több önérzettel, mint a *Reform* vezércikkírója.

Joggal hirdethette : «Nagy esemény történt. A régi pártállások összeomlottak. A közjogi válaszfal, mely közel nyolc éve kettéosztotta a magyar nemzetet, ledőlt».

Rákosi a fúzió kérdésében is határozott irányba vezette lapját. Szigorúan ragaszkodott Deák alkotásához, a kiegyezéshez, de nyíltan vallotta magát Lónyay gróf hívének is. Az ő meggyőződését is kifejezte lapjának egyik vezércikkében a következő vallomás : «Mi Lónyay Menyhért gróf tisztelői közé tartozunk évek óta jó és balsorsban egyaránt, mert hazánk kevés gyakorlati államférfia között nálánál eszesebb, munkásabb és hazafiasabb politikust nem ismerünk.» Minél következetesebb volt azonban Rákosi lapja, annál könnyebben csábult túlzásra, s ellenfelei nem alaptalanul vádolták elfogultsággal. Rákosi és munkatársai Tisza Kálmánnal szemben is ritkán tudtak tárgyias szempontokhoz emelkedni ; az meg, amit Csernátonyval szemben éreztek, épen közel járt a gyűlölethez. Így Rákosi akaratlanul is a pártszellemet élesztette, melynek leküzdésére egykor lapját alapította. Még nehezebb helyzetbe hozta a fúzió megtörténte, mely Tisza Kálmán egyéniségét tolta homloktérbe. Hasztalan hirdette Rákosi, hogy a fúzióban az ő eszméje valósult meg, pártjának szétbomlásával politikai szereplésének alapja borult fel. 1875 június 16-án csalódottan tette le a

szerkesztői tollat. Ugyanakkor maga is azzal okolta meg a *Reform* megszűnését, illetőleg a *Pesti Naplóba* való olvadását, hogy a politikai pártok impozáns tömörülése, mellyel az árnyalatok elenyészése járt, kívánatossá teszi a rokon irányú hírlapok egyesülését.

Ha Rákosi hatodfél éves szerkesztői pályájára visszatekintett, emlékei között több lehangoló, mint felemelő mozzanatra bukkant. Lapja elég kedvező fogadtatásra talált, úgyhogy előfizetőinek száma már 1870 novemberében meghaladta a 2300-at, idővel pedig a 3000-et. Ez — Rákosi szerint — kormánypárti lapnál nagy dolog volt, mégis csekély alapot nyújtott egy független, nagy napilap megteremtéséhez, minőt a *Reform* munkatársai terveztek. Másrészt — mint a *Reform* egyik vezércikkírója panaszolta — a magyar lapoknak a hirdetések is aránylag kevés jövedelmet hajtottak. Így azután hasztalan voltak a *Reform* írói lelkes fiatal emberek, kik a jutalom és dicsőség reménye nélkül is dolgoztak, végre ellankadtak az elérhetetlen után való futásban, hiszen kitűzött céljukat megközelíteni sem tudták. Amily bizakodó reménnyel ült Rákosi a szerkesztői székbe, époly fájdalmas érzéssel búcsúzott megszokott közönségétől s fényes ábrándjaitól. A multra nézve az vígasztalta, hogy lapja Magyarországnak legműveltebb olvasóközönségét hódította meg, a

jövőre nézve pedig az, hogy ami neki nem sikerült, sikerülni fog másoknak.

Mindazáltal azok az évek, melyeket Rákosi a *Reform* szerkesztőségében töltött el, nem vonultak el fölötte nyomtalanul. Célját nem érte ugyan el, de tévedésein keresztül tisztábban látta, mint szerkesztői pályájának kezdetén. Míg hírlapi harcaiban pontos adatokat szerzett a magyar politikai élet erőviszonyairól, olvasóközönségének kedélymozgalmaiban feltárultak előtte a nemzeti lélek mélységei. Ily tapasztalatok birtokában annál többet merhetett, mert éreznie kellett magában a hatalmat, mely a legeredetibb egyéniségeket tudta eszményeinek szolgálatába hajtani. Búcsúszavaiban nem is annyira a csüggedés, mint inkább az erős akarat nyilatkozott, melyet a sikertelenség újabb erőfeszítésekre ösztönöz.

IV.

A «BUDAPESTI HIRLAP»-BAN

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A *Reform* megszüntével merész feladat vonta el Rákosit a politikai élettől. Az ekkor felépült Népszínház vezetését vállalta el — saját szavai szerint — azzal a szándékkal, hogy megbuktatja a pesti német színészetet. A diadalt a virágzó színház jelezte, melyet Rákosi 1881 október közepén adott át utódjának.

A színigazgató sikere csak arra való volt, hogy új fénnyel vonja be a hírlapíró és szerkesztő egykori tervét. 1881-ben ugyanis Csukássi József, a *Pesti Hirlap* szerkesztője, kiadócégétől, a Légrády-testvérektől annyira kijátszottnak érezte magát, hogy a szerkesztőséggel együtt egy új lap megindítását határozta el s kiadó- és szerkesztőtársul Rákosi Jenőt szólította fel. Rákosi felújult reménnyel fogadta a neki szánt szerepet. Mint visszaemlékezésében maga mondta, egyre az járt fejében, hogy megtöri a budapesti német sajtó tekintélyét. Csukássival szemben mindössze azt kötötte ki, hogy olyan lapot szerkesszenek, mely semmiféle párttól sem függ ; egyébként vezércikkírásra vállalkozott s a lap igazgatásában nem kívánt részt venni. Így indult meg az új lap 1881 június 16-án *Budapesti Hirlap* címmel.

A *Budapesti Hirlap* nem rejtegette ellenzéki érzelmeit, valójában azonban semmiféle párthoz sem csatlakozott, még kevésbbé volt párttöredék képviselője, mint a *Reform*. Rákosi is, mikor Deák-párti voltát gúnyosan állították szembe hírlapírói vállalkozásával, így védekezett: «Ismétlem, nekem a *Budapesti Hirlap* nemzeti és irodalmi vállalat, nem politikai.» Nem azt jelentette ez, hogy Rákosi lemondott a politikai élet bírálatáról, csak azt, hogy ítéleteit pártpolitikától függetlenül fogalmazta meg. Idővel a *Budapesti Hirlap* mindinkább belekerült a politikai küzdelmek tüzébe, s Rákosi gyakran vált a pártszenvedélyek ütközőpontjává.

Irodalmi és művészeti kérdésekben Rákosi rendesen megszokott írói jegyével (—*ő*—) látta el nyilatkozatait, vezércikkeiben azonban ő is a hírlapi névtelenség elvét követte, melyet a *Budapesti Hirlap* még a *Reform*tól örökölt. Mindazáltal jellemző gondolkodás- és előadásmódja oly gyakran tűnt fel a lap politikai részében, hogy a közvélemény joggal kereste a *Budapesti Hirlap* politikai állásfoglalásaiban Rákosi szellemének nyomát. Itt-ott egy-egy alanyi megjegyzés meg is lebbentette a névtelenség sűrű fátyolát.

Nyílt színen vette át Rákosi a lap vezetését Csukássi halálakor 1891 május 17-ikén, mikor mint főszerkesztő állott a szerkesztőség élére s a

lap teljes tulajdonjogát is magához váltotta. Csajthay Ferenc szerint, ki Rákosi mellett a felelős szerkesztő tisztét töltötte be, Rákosi lelkének sugara volt a lap minden nyilatkozása, még akkor is, ha nem az ő tollából került elő. De hogy már jóval előbb Rákosi adott a lapnak irányt, mutatja a szerkesztőváltozás alkalmával a *Budapesti Hirlap* olvasóihoz intézett értesítés, főkép a következő rész: «A változások, melyeket teszünk, fájdalom, csak formabeliek. Mert immár több éve távol tartotta néhai szerkesztőnket a betegség.»

Évtizedek alatt rendkívüli munkásságot fejtett ki Rákosi a *Budapesti Hirlap* élén. Vaskos kötet került volna ki abból, amit egy-egy éven át a lap számára írt, úgyhogy cikkei már mennyiségükkel szinte kimeríthetetlen erőforrás bizonyítékai. Válogatott tárcacikkeit *A magyarságért* címmel adta ki 1914-ben. Hírlapi dolgozatainak *Tiszavirág* című két kötetes gyűjteménye pedig az 1916 november 22-től 1919 március 14-ig terjedő kornak irodalmi emléke. Rákosi azonban nemcsak írásainak nagy tömegével, még inkább sugalló egyéniségének varázsával alakította a *Budapesti Hirlap*ot saját képére és hasonlatosságára, úgyhogy szerkesztő és lap egy fogalommá váltak a köztudatban. Épazért egyelőre nem jelentett lényeges változást a *Budapesti Közlöny*nek 1914 szeptember 12-iki száma, mely szerint a *Budapesti Hirlap*

Rákosi magántulajdonából részvénytársasággá alakult, mert a *Budapesti Hirlap* Rákosi vezetésével ugyanaz maradt, ami volt. Nagyobb jelentőségű volt a lap életében 1919 március 21-ike. Ekkor csapott le a proletárdiktatura a *Budapesti Hirlap*ra, hogy az összes hírlapok között első helyen szüntesse meg.

Rákosi politikai eszméinek fejlődését a *Budapesti Hirlap*ban is tovább nyomozhatjuk. Tanulmányunknak természetes határául kínálkozik 1919 március 21-ike, minthogy Rákosinak a proletárdiktatura összeomlása óta kifejtett hírlapírói munkásságához nincs kellő távlatunk. Kutatásunk területe önként négy részre oszlik. Az első rész a támadó politika kora, mely a *Budapesti Hirlap* alapításától Tisza Kálmán bukásáig, 1890 március 13-ig terjed. A második a nemzeti eszmények felé törekvés korszaka, mely 1903 június 27-én Széll Kálmán lemondásával zárul le. A harmadik rész határa a koaliciót felváltó Khuen-Héderváry-kormány távozása, 1912 április 22-ike, a negyediké Károlyi Mihály gróf uralmának vége, 1919 márciusa. Ott a cselekvő politika útvesztőjében, itt a nemzet élet-halálharcában áll előttünk Rákosi.

V.

A TÁMADÓ POLITIKA KORA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Az ellenzéki szellemet politikai örökségként kezelte a *Budapesti Hirlap*. Az első szám bevezető cikke többször hangoztatta, hogy a *Budapesti Hirlap* politikai iránya ugyanaz marad, mint a régi *Pesti Hirlap*é. «Kormánypártiak nem leszünk, az ellenzékkel tartunk, de párthoz nem szegődünk», — jelentette ki a szerkesztő. Hasonlókép a negyedik számban Rákosi is kötelezőnek tartotta magára nézve a szerkesztővel kötött megegyezést, azt, hogy «a *Budapesti Hirlap* megmarad abban az irányban, melyben neki eddigi jeles vezetői ritka közkedveltségét megszerezték.»

Leginkább élesztették az ellenzéki szellemet azok a nehézségek, melyekkel a magyar kormány a modern magyar állam kiépítésében találkozott. Panaszt panaszra halmozhatott az, ki — mint a bevezető cikk szerint a *Budapesti Hirlap* — vezéreszméül a magyarság terjesztését és fejlesztését tűzte ki maga elé. A kiegyezésre következő korszaknak ugyanis épen az volt egyik fő kérdése, miként lehet a magyar nemzeti érdekeket az új közjogi helyzettel összeegyeztetni.

Úgy látszik, Rákosi a Népszínházban nem hiába

folytatott hódító hadjáratot magyartalan színházi közönsége ellen, nemzeti érzése színigazgatói évei alatt követelőbbé vált s mind élesebb ellentétbe került a megalkuvó kor szellemével. Másrészt egykori hírlapírói emlékei is ellenzéki szerepre csábították. Tulajdonkép a *Budapesti Hírlap*ban ott kellett kezdenie az ellenzéki harcot, hol a Deák-párti politikát a *Reform*ban abbahagyta. Itt is, ott is Tisza Kálmán volt a támadás célpontja, csakhogy a *Reform*ban a balközépnek nagyratörő vezére, a *Budapesti Hírlap*ban a mindenható miniszterelnök.

Mennyire izgathatta Rákosit, hogy a magyar állam életét ugyanazok a nemzetiségi mozgalmak nyugtalanították, melyek ellen már a *Reform*ban állandóan hadakozott! Sőt mintha azóta megszaporodtak volna a nemzet ellenségei. A lap alig győzte számon tartani a nemzetiségek túlkapásait. Alig végzett a horvátokkal, kik magyar nőket bántalmaztak az utcán, csakhamar a tótokat kellett Hurbán pánszláv ábrándjaitól visszariasztania. Strossmayer, a rajongó horvát püspök után Lukács László, a hazaáruló oláh pap, adott új kirohanásokra alkalmat. Majd az Adria gyöngyének, az elkényeztetett Fiumének, szólt egy komoly intelem, máskor meg a határokon túl a «bolond csehek» s az «oktalan oláh politikusok» felé fordult egy fenyegető kéz. Ezekben a csatáro-

zásokban Rákosi járt elől. Egy 1890-ik évi —ő— jegyű vezércikkében maga írta, hogy a karlócai püspök beiktatása alkalmával három napot töltött a kis szerémségi városban a szerb nemzetiségi viszonyok tanulmányozása végett. Nemzetiségi politikáját leghatározottabban fogalmazta meg *Nemzeti kérdéseink* című, 1890 február 12-iki vezércikkében, melyet *R. J.* betűkkel jelölt meg s *A magyarságért* című kötetében is újra kiadott. Az államra nézve nemzetiségi kérdést nem ismert; azt tartotta, hogy az állam nem bánthatja senkinek nemzetiségét, de senkitől sem szabad eltűrnie az országnak erkölcsi feldarabolását és szétszaggatását nemzetiségi jelszók alatt.

Rákosit azonban nem elégítette volna ki pusztán a nemzetiségi mozgalmaktól ment politikai élet, neki eszményképe oly magyar nemzet volt, mely átérzi hivatásának nagyságát, s melynek egész valóját a nemzeti öntudat hatja át. Leginkább tőle származnak azok a cikkek, melyek ily követelésekkel ostromolták a *Budapesti Hirlap* olvasóközönségét. Az egyik törhetetlen hittel hirdeti, hogy «a legszükségesebb politika magyarosítani mindenütt, ahol törvényes módon lehet.» A másik megvádolja az Alföldet, mert közönnyel nézi a magyar műveltség küzdelmét a Felvidéken. A harmadik a nemzet és uralkodó-család összhangjában, a magyar érzelmű és nyelvű királyi udvar-

ban keresi a magyar nemzet jövőjét. A negyedik, ötödik cikk jelszava: «Magyar főváros magyar nemzeti szokásokkal, észjárással, ízléssel és élettel.» Ezt hangoztatja Rákosi a *Budapesti Hirlap*nak 1887 szeptember 27-iki számában —*ő*— jegyű tárcacikkében. S kétségkívül ugyancsak ő emlegeti a nagyszerűbb fejlődés feltételéül «a főváros minden rétegének megmagyarosodását» abban az ünnepi vezércikkben, mellyel a *Budapesti Hirlap* 1887 szeptember 28-án az ötvenéves Nemzeti Színházat üdvözölte. A két cikk közt levő benső kapcsolat Rákosi szerzősége mellett tanuskodnék még akkor is, ha nem tudnók, hogy a magyar színészet kérdéseit ő szokta a lapban megtárgyalni.

Aki annyira bízott a nemzet jogainak erejében, mint Rákosi, az sohasem méltányolhatta azt a hol erélyes, hol egyeztető politikát, mellyel Tisza Kálmán az állami élet megszilárdításán fáradozott. Neki mindig kevés volt az erély, mellyel Tisza a nemzetiségi izgatókat megfélemlítette, s mindig sok az áldozat, melyet Magyarország Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt az Ausztriával való közösségnek hozott.

Egyébként is Tisza Kálmán és Rákosi Jenő a lelki világnak ellentétes sarkain foglaltak helyet. Tisza a számító ész embere volt, ki sohasem vesztette szem elől a valóságot, míg Rákosit gyakran foglyul ejtette a perc hangulata, legtöbbször saját

képzelődésének bűvészkedése. Tisza a puritánságig ment az egyszerűségben, míg Rákosi életben és költészetben szerette a rendkívülit. Tisza nem sokat törődött parlamenti beszédeinek formájával s a politikában is könnyen feláldozta a látszatot, ha a lényeget megmenthette. Rákosi ellenben gyönyörködött a szónoki művészet tüzijátékában s maga is gyakran elkápráztatta olvasóközönségét szellemének ragyogtatásával; a politikai eredmények közül is inkább lekötötték érdeklődését azok, melyek a nemzeti hiúságnak kedveztek, mint azok, melyekhez nagy lemondások emléke fűződött. Ily jellemek inkább taszítják, mint vonzzák egymást.

Sohasem is tudta Rákosi levetkőzni elfogultságát Tisza Kálmánnal szemben. Amint az egykori ellenzéki vezérben nem látott mást, mint a bomladozó Deák-pártnak türelmetlen és kíméletlen örökösét, épúgy meggyanúsította a miniszterelnöknek ügyes taktikai fogásait is. Elvek feladásáról, a kiegyezés értékeinek elvesztegetéséről beszélt akkor, mikor Tisza Kálmán talán a legnagyobb erőfeszítések árán biztosította Deák Ferenc politikai hagyatékát.

Ezek után semmi kétségünk sem lehet arra nézve, hogy Rákosi Jenő volt annak a szenvedélyes hadjáratnak éltető lelke, melyet a *Budapesti Hirlap* Tisza Kálmán ellen folytatott. A csatafelkiáltásokból az ő hangja hallatszott ki, a harci

riadókban az ő eszméi tértek vissza. Ha Tisza megfelelt a horvátoknak Fiume kérdésében, akkor a lap várakozó álláspontra helyezkedett s éltetni csak a diadal napján akart. Ha azonban a királyi udvar nem tudta német jellemét levetkőzni, annak Tisza, «a hatalmas kegyenc» volt az oka, ki nem mer szólni a magyar királynak, hogy hozzon magyar szót, magyar gárdát, magyar kíséretet magával. Az egyik cikk, melyben Rákosi ifjúkori emlékeire ismerünk, Tisza felelősségét 1861 óta így állapította meg: «Hiszi, nem hiszi a világ nekem, de bizony mondom, minden, ami az azóta történtek eredménye, Tisza Kálmán műve Magyarországon. Előbb negatív értelemben, mert közjogi oppozíciója állandóan sakk volt a királynak, utóbb pozitív irányban, amikor állandóan matt a nemzetnek.» Egy másik cikk is, mely Tisza tízévi miniszterelnökségének ünnepét Rákosi szellemében mérlegelte, nagyságot csak a kegyetlen ellenzéki vezérben talált, mindazáltal nem tagadta, hogy a tízévi kormányzás jótékony hatással volt a parlamenti élet megszilárdulására.

Tisza Kálmán támadására kitűnő célpontokat szolgáltattak a közös hadsereg kérdései, melyek mind izgatottabbá tették a közhangulatot. Már a Janszki-esetben türelmetlenül kérdezte a *Budapesti Hirlap*, meddig marad még helyén Tisza. Gúnyosan emlegette együtt Grünwald Bélát, a

magyar katonai nevelés hívét, is a Tiszákkal, «a Bocskayak és Rákócziak egyenes és görbe utódaival», kiket elkábítanak a hadügyminiszter kimutatásai. Különösen a véderő-vitában lobogott fel Rákosi harci kedve. Ekkor már egyedül irányította a *Budapesti Hirlap*ot, s 1889 elejétől kezdve alig múlt el nap, hogy a katonai javaslatban rejlő közjogi sérelmet valamiképen meg ne bolygatta volna. A szerkesztőséget a végső ostrom izgalma fogta el. Ma kormánypárti szónokok szirénhangjai, holnap Apponyi gróf és Ugron igézetes szavai kerültek napirendre. Ma a vezércikk a katonai javaslat ellen tüntető ifjúságot magasztalta, hogy holnap tetemre hívja a kormánypártot, mely a magyar nyelvnek a hadseregből való kirekesztését iktatta a törvénybe. Így folyt a harc szakadatlanul Tisza Kálmán bukásáig, 1890 március 13-ig. A diadal mámorossá tette a lapot, de nemtelenségre nem ragadta. Torzítva rajzolta meg a bukott vezér jellemét, de nem húnyt szemet erényei előtt sem. A szenvedélyes hírlapi küzdelemnek eszmei színt adott Rákosi a magyar nyelv jogainak védelmével. Ezért volt túlzásainak oly rendkívüli hatása.

Egész világ választotta el Rákosit Tisza Kálmántól. Annál tisztábban őrizte meg az egykori Deák-párti hírlapíró azt a csodálatot, melyet ifjúkorában Deák Ferenc egyénisége iránt érzett. Az

államférfiú eszményképe mindvégig Deák maradt szemében, ki a hatalom eszközei nélkül eszével, még inkább erkölcsével: önzetlenségével s egyszerűségével győzött és uralkodott. E hódolatot Rákosi a maga bensőségében származtatta át a *Budapesti Hirlap*ra. Ki vallhatta volna őszintébben, mint ő, amit a *Budapesti Hirlap* Deák halálának tízéves fordulóján mondott: «Boldog, aki lelkesedésének ifjú éveiben látta és szerette őt»? Ki írhatta volna inkább, mint ő, azokat a költői ihlettől áthatott sorokat, melyekkel a *Budapesti Hirlap* Deák szobrának leleplezése alkalmából áldozott az államférfiúi lángelmének?

Ha azonban Rákosi a multról a jelenre fordította tekintetét, ott is megtalálta eszményeinek hősét. Számára Apponyi Albert gróf jelentette mindannak ellentétét, amit ellenérzése Tisza Kálmánban elítélt. Korán szemügyre vette Rákosi a nála négy évvel fiatalabb ellenzéki pártvezért, ki egymásután vetette ki világnézetéből konzervatív multjának emlékeit. Apponyi rendkívüli szónoki tehetsége, eszményies gondolkodása úgy tűnt fel előtte, mint kopogtatás egy nagy hivatás küszöbén. Tőle várta, hogy Tisza Kálmánnak oly sokszor gáncsolt kormányrendszerét megdönti. Ezt a hitet egyaránt élesztette benne és nemzetében. Hányszor hirdette, hogy Apponyié a jövő, hogy Tisza Kálmán után csak Apponyi jöhet, s hogy ő

teremti majd meg a nemzeti megújhodás korszakát! A gondviselés aggódó szemével figyelte Apponyi gróf lépteit; hol serkentette, hol visszatartotta, hol védte, hol bírálta. Már 1882-től kezdve külön vezércikkek foglalkoztak Apponyi Albert gróf beszédeivel a *Budapesti Hirlap*ban. Az egyik a nemes konzervatívet dicsőítette, ki a demokrácia jogát védte, a másik az ellenzéki vezér kötelességeit részletezte, a harmadik a sovénség vádját hárította el a hazafias szónok fejéről, s valamennyi ragyogó színekkel festette Apponyi országgyűlési diadalainak hatását.

Apponyi és Rákosi viszonyában a látszat ellenére Rákosi volt a felsőbbségesebb hatalom, mely, bár hódolatot osztott, mégis vezetett. A mérsékelt ellenzéknek, mely a véderő-vitában Apponyi vezérlete alatt egyre ingadozott, a *Budapesti Hirlap* adott új nevet és új programmot. Előbb a *Budapesti Hirlap* emlegette a «nemzeti párt»-ot, csak azután alakult meg a párt a kikiáltott névvel s a kitűzött programmal. Gyakran szinte úgy tetszik, mintha Rákosi Apponyit politikai eszköz gyanánt használná Tisza Kálmánnal szemben. Legalább ezt a hitet kelti a szemlélőben a két államférfiúnak örökös szembeállítása.

A *Budapesti Hirlap* nem tudta Apponyi érdemeit kiemelni a nélkül, hogy Tisza Kálmán államférfiúi egyéniségéből torzképet ne csinált volna.

Mikor jelentette, hogy Apponyi Bismarckkal akar tárgyalni, azonnal utánavetette, hogy Tiszának természetesen csak a főispánok kellenek. Mikor Apponyiról azt állította, hogy jólétet kíván teremteni, ugyanakkor Tiszát úgy tüntette fel, mint aki csak a hatalomhoz ragaszkodik. Az egyik vezércikk az Ó-testámentomból vette a célzatos képet. E szerint Tisza Saul király a trónon, Apponyi pedig Dávid a pusztában, kit a nép szeretete s az Úr prófétája avat a nemzet vezérévé. Tetőpontját érte el ez a torzító összehasonlítás a Tisza Kálmán ellen indított hadjáratának legmozgalmasabb napjaiban.

Az 1889 október 8-iki vezércikk Apponyinak jászberényi és Tiszának nagyváradi beszédét méltatta, tulajdonkép azonban a jászberényi szónokban a szerény önérzetet, a kötelességteljesítés nyugalmát, az előkelő ízlést s a haza boldogságáért való lelkesedést azért ünnepelte, hogy mindezeknek ellenkezőjét fedezze fel a nagyváradi szónokban. Az ellentéteknek halmozása, a gondolatokkal való szemfényvesztő játék határozottan Rákosi szellemére vall s kétségtelen jele annak, miként törekedett Rákosi Apponyi egyéniségének eszményítésével is a politikai szenvedélyeket Tisza Kálmán ellen csatasorba állítani. Ha azonban Rákosi politikai haditerveiben feltétlenül számított is Apponyira, el kell ismernünk azt is, hogy

nagy része volt Apponyi államférfiúi egyéniségének kibontakozásában és érvényesülésében.

Amint Rákosi Tisza Kálmántól minduntalan a kiegyezésnek elvesztegetett értékeit kérte számon, époly féltő gonddal vigyázott a balkáni kérdésben Andrássy Gyula gróf politikájának vezérelveire. Lelkét magukkal ragadták a nagy magyar grófnak messzire tekintő tervei, ki Ausztriának és Magyarországnak Keleten akart vezető szerepet biztosítani, s ki Oroszországot szinte kiszorította a Balkánról. Annál több aggodalommal töltötte el Kálnoky gróf külügyminiszter engedékenysége, főkép az orosz befolyásnak a Balkánon való térfoglalása. Már 1882 január 25-iki cikkében azzal vádolta Kálnokyt, hogy nem tudja, mit akart Boszniával Andrássy, mert ha értené Andrássyt, már rég rátette volna kezét Novibazárra, a délszláv hazafiak közlekedőútjára. S hogy a cikkíró maga Rákosi volt, azt elárulta egy soproni tanulókorára és egyik bencés tanárára való visszaemlékezéssel. Ettől fogva a *Budapesti Hirlap*nak gyakori tárgya volt Kálnoky gróf, a politikai rövidlátás mintaképe, még inkább Kállay Béni, a bosnyák miniszter, Andrássy keleti politikájának méltó örököse. Amily örömest megkondította a lap a lélekharangot Kálnoky gróf minisztersége fölött, époly készséggel jósolgatta utódjául hol Kállayt, hol Andrássyt. A magasabb hírlapírói hivatás jelei tűnnek fel a

Ferdinánd bolgár fejedelem trónralépéséről s Milán szerb király családi viszályairól szóló cikkekben. Valamennyi az orosz befolyás gyengítését célozta, s amint rokonérzést vittek, rokonérzést is ébresztettek. Ez annál öntudatosabb volt, mert a *Budapesti Hirlap* már többször emlegette az európai gyűlölet politikáját s tudta, mit jelent a poroszorosz barátság vége.

Az a politika, melyet Rákosi Jenő Tisza Kálmán kormányelnökségének idején a *Budapesti Hirlap*ban kifejtett, ellenzéki és támadó volt. Ellenzékisége azonban nem merült ki tagadásban, hisz jogalapját a legreálisabb magyar alkotó politika hagyományai: Deák Ferencnek és Andrássy Gyula grófnak politikai elvei szolgáltatták. Támadása sem jelentette a szenvedélyek féktelen rohamát; eszközei többnyire a történelem értelmezése s a nemzeti vágyak színes rajza voltak. Értett Rákosi a szenvedélyek húrjain is játszani, de sem magát, sem közönségét nem alacsonyította le. Tolla rendkívüli arányokban növelte meg a *Budapesti Hirlap* népszerűségét. Maga beszélte, hogy kezdetben minden ezredik előfizetőt lakomával ünnepeltek meg, s csakhamar az előfizetők tízezreit kellett volna megünnepelniök. Oroszlánrésze volt az ellenzék diadalában, Tisza Kálmán megbuktatásában, de hatása nem pattant szét a közvetetlen politikai cél elérésével, mert a hosszas küzdelem-

ben épannyi hívőt szerzett a kiegyezésnek, mint amennyi ellenséget a Tisza-uralomnak. Maga Rákosi is jelentős tanulságokat vonhatott le támadó politikájából. Nem egyszer megkísérthette a tömegek fölött való hatalmának bódító érzete, de tudta, mivel tartozik multjának, nemzetének, s így hírlapírói pályája a fejlődésnek új szakába hajolt.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VI.

A NEMZETI ESZMÉNYEK FELÉ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Tisza Kálmán bukásával a szabadelvű párt még továbbra is kezében tartotta a hatalmat, de a hosszú párturalom következtében az ellenzéki szellem is elmérgesedett. Minél inkább érezte ugyanis az ellenzék erejét, annál könnyebben visszaélt vele. Így a Tisza Kálmán után következő kormányok életét csak ideig-óráig biztosította egy-egy ügyes fogás vagy jelentősebb feladat. Mennyi alkalom mindez egy ellenzéki lapszerkesztőnek az érvényesülésre! S Rákosi sokkal erélyesebb egyéniség volt, hogy sem helyzetének előnyeit kihasználatlanul hagyta volna. Másrészt Csukássi József halála után a *Budapesti Hirlap* a politikai hatásnak mind engedelmesebb eszközévé vált Rákosi kezében. E benső kapcsolatnál fogva azonosította a *Nemzet* is 1894 januárjában a *Budapesti Hirlap*ot szerkesztőjével, mikor a lapnak egyházpolitikai cikkei miatt Rákosi Jenő bezárását követelte.

A folytonos kormányválságok idején Rákosi politikájának iránya nem lehetett oly határozott, mint Tisza Kálmán uralmának éveiben. Lapjának vitorláit minduntalanul a politikai szélrohamok-

hoz kellett alkalmaznia. Mindazáltal változatos harcmodorának mégis voltak állandó elemei. Ilyen volt a Tisza Kálmán és pártja iránt érzett ellenérzés, valamint az Apponyi Albert gróffal kötött véd- és dacszövetség. Az elsőt élesztette a szabadelvű párt uralomvágya, mely Tisza István gróf rohamos előretörésében új erőre kapott. A másiknak jelentőségét fokozta Apponyi államférfiúi egyéniségének növekedő hatása. Rákosi és Apponyi együtt működése azonban nem annyira közösen megállapított haditerveken alapult, mint inkább a pártvezér és lapszerkesztő lelki alkatának s politikai felfogásának rokonságán.

Rákosi már a Szápáry-kormánnyal szemben többször változtatta hadállását. Örömmel üdvözölte a közigazgatás reformját, minthogy Szápáry gróf a mérsékelt ellenzék kedvelt eszméjét, a közigazgatás államosítását tűzte napirendre. Amennyire helyeselte Szápáry és Apponyi megegyezését, époly élesen ítélte el Tisza István grófnak az egyesség megbontására irányuló lépéseit. Mikor azonban a kormány a szélsőbal obstrukciójától megriadva, a javaslatot visszavonta, Rákosi lapja szószegést hirdetve, a kormány megbuktatására ösztönözte Apponyit. Hasonló volt Rákosi magatartása a Hentzi-szobor megkoszorúzásának kérdésében is. A gondolatot s benne a régi ellentétek eloszlatását költőinek találta, bár a szélsőbal ré-

szerről gyanúsításban is volt része, de az avatatlan kézzel, mely a nemzet érzéseit mélyen sértette, megtagadott minden közösséget.

A politikai harcoló-művészet minden eszközére szüksége volt Rákosinak az egyházpolitikai harcokban, melyeknek középpontjában a parlamenti taktika mestere, Wekerle Sándor, állott. Önmagával került volna ellentétbe, ha ellenzi azokat a szabadelvű reformokat, melyeket egykor maga sürgetett. A szabadelvűség egyébiránt is benne volt a kor levegőjében. A *Budapesti Hirlap* csak az imént magasztalta Apponyi Albert grófot a vallások egyenjogúsága érdekében mondott beszédéért. Kossuth Lajos is arra hívta fel a függetlenségi pártot, hogy szavazza meg a polgári házasságot. Rákosi azonban azt is látta, hogy az egyházpolitikai reform a szabadelvű pártnak visszaadja régi hódítóerejét, azért, ha a reform lényegét nem ellenezte is, annál inkább annak formáját és idejét. Így újra találkozott a csatamezőn Apponyival, ki a szabadelvűség szempontjából ellenezte a polgári házasság kötelező formáját.

Egyszerűbb volt Rákosi és Apponyi helyzete a Bánffy-kormánnyal szemben. Apponyi nyíltan hadat üzent az udvari politikának, mely a nemzet érdekeit az udvar kegyéért áldozza fel. Rákosi is úgy tekintett a Bánffy-kormányra, mint a Tisza-politikának utolsó exponensére. Azért a *Buda-*

pesti Hirlap, ha gratulált is Bánffynak a tiz szoborról szóló okirathoz, uralmában többnyire a korrupciónak bukásra érett kormányrendszerét festette. Egykedvűen nézte az obstrukció árját is, mely a Bánffy-kormányt már-már elborította; abban is a Tisza-politikának végső eredményét látta.

Új kor hajnala csillant meg Rákosi képzeletében, mikor Széll Kálmán a XIX. század utolsó évében a «jog, törvény és igazság» jelszavával jutott kormányra. A *Budapesti Hirlap* is úgy üdvözölte Széllt a miniszterelnöki székben, mint Deák Ferenc tanítványát, ki a negyedszázados Tiszakorszak után a Deák-párt elveinek feltámasztásával teremti újjá Magyarországot. Rákosi első sorban Apponyinak a szabadelvű pártba való lépésére építette reményeit. Még nagyobb megelégedéssel állapította meg a *Budapesti Hirlap*, hogy Apponyi házelnöki méltósága a politikai tisztulás műveletének első szakaszát tetőzte be. Csakhamar azonban kitűnt, hogy Széll is, Apponyi is, Rákosi is csalódtak. A katonai javaslatok erőszakolására az ellenzék a nemzeti katonai követelményekkel felelt, s az országgyűlésen megindult a katonai vita. Rákosi 1903 elejétől kezdve hasztalan küldte rohamra egyik hírlapi cikkét a másik után az obstrukció ellen, hasztalan kérlelte, intette, ijesztgette az ellenzéket, az obstrukció elsöpörte a Széll-kormányt.

Ezekben a harcokban Apponyi Albert gróf államférfiúi egyénisége már teljesen kibontakozva, jellemző ellentéteivel állott a magyar közönség előtt. A népjogok híve volt, de minden szava, minden gondolata elárulta az igazi arisztokratát. Gyönyörű beszédeket mondott a szabadelvűségről, de konzervatív multjának emlékei minduntalan kiütköztek elhatározásaiból. Hasztalan akart a legkülönbözőbb pártokon elhelyezkedni, tulajdonképen egyikbe sem illett bele. Nagy lelki tulajdonságai a nemzet vezérévé jelölték ki, de jellemének ellentmondásai gyakran kockára tették vezéri hatalmát.

A közös eszmények s közös küzdelmek bensőségesebbé tették Apponyi és Rákosi viszonyát, habár Rákosi mind nagyobb tisztelettel tekintett Apponyi államférfiúi pályájának merész vonalára. Csodálta benne a lángész erejét, még inkább a hazafi erkölcsét, ki lemond a legfelső kegyről, csak elveiről nem, ki inkább félreáll, mintsem a hatalomért való versengésben részt vegyen. Mindazáltal, mintha érezte volna a szellemi irányításhoz való jogát, új meg új tanáccsal kísérte Apponyi államférfiúi egyéniségének fejlődését. Leginkább a szabadelvű párt cselvetéseitől, a megalázó fúziótól féltette s arra bíztatta, hogy csináljon nagy politikát a saját meggyőződése szerint s keresse az igazságot és az ország javát. A *Budapesti Hirlap*

is egyik fő feladatának tartotta, hogy Apponyit minél közelebb hozza a nemzethez, s amint Apponyit a nemzetre, úgy figyelmeztette a nemzetet Apponyira. Így 1892 februárjában méltán ünnepelhette a diadalmas vezért, ki minden erőszak és vesztegetés ellenére hatvankét kerületben győzött.

Az a szövetség, melyben Apponyi és Rákosi egyik kormánybukástól a másikig együtt haladtak, egyaránt hatással volt a pártvezérre s a politikai íróra. Apponyi népszerűsége hinthetett egy-egy fénysugarat a *Budapesti Hirlap* útjára, másfelől azonban Apponyi ingadozó politikája többször kényszerítette Rákosit irányváltoztatásra. Kétségtelen, hogy a *Budapesti Hirlap* máskép nyilatkozott az obstrukcióról a Bánffy-kormány és a Széll-kormány idején. Más volt a lap véleménye akkor is, ha a bécsi politikai körökre való tekintettel a szabadelvű párt vagy Apponyi szállította le katonai követeléseit. Ezeket a következetlenségeket azonban ügyesen leplezte Rákosi s mindig kapcsolatba hozta őket a nagy céllal, mely hírlapi harcaiban vezette.

Minél türelmetlenebbül várta Rákosi Apponyi korszakának, a diadalmas jövőnek megérkeztét, annál hevesebb ellenérzéssel fordult azok ellen, kikben csillogó vágyainak akadályát látta. Így botlott újra meg újra a «Tisza» névbe. Hasztalan hirdette, hogy Tisza Kálmán és hívei legfeljebb

perhalasztást nyerhetnek Apponyi ellen, annyi jóslat ellenére el kellett ismernie, hogy a szabadelvű párt, vagy — saját kifejezése szerint — a Tisza-rendszer a huszadik század elején is élő hatalom. Tisza Kálmán ugyan mindinkább visszavonult a politikai harctérről, de annál félelmesebb ellenfélnek bizonyult a mestert felülmúló tanítvány, Tisza István gróf.

Már a véderő-vita idején minden eszközt megpróbált Rákosi, hogy Tisza István gróf határozott fellépésének hatását megzavarja. Azóta az ifjú államférfiú mindinkább tudatára ébredt pártvezéri hivatásának, úgyhogy pártjának tekintélyes része a Bánffy-kormány utolsó napjaiban az ő kezébe szerette volna a kormányhatalmat letenni. Rákosi megdöbbenve értesült erről; azt hitte, hogy Tisza István gróf miniszterelnökségével az ádáz politikai küzdelemnek minden eredménye kárba vész. Ekkor írta 1898 december 18-iki vezércikkét, melynek minden sorában az elfogult politikai szenvedély lüktet. Saját szavai szerint — rettegve gondolt arra a lehetőségre, hogy Tisza István gróf a kormányelnöki székbe kerülhet. Mikor 1913 júniusában szemére hányták a szenvedély-sugallta cikket, védekezése valójában vezeklésnek illett be. 1898 végén azonban ingerült kifakadásainak indítóokát még inkább kereste Tisza István gróf jellemében, mint saját politikai csalódásaiban. A ki-

ábrándulásnak legfeljebb kezdetét jelezte Rákosinak többször hangoztatott vádja, hogy az ellenzék harminc év leforgása alatt sem tudott egységes párttá tömörülni. Ugyanezt a gondolatot fejezte ki a *Budapesti Hirlap* a Széll-kormány második évében is, mikor Apponyi félreállását azzal magyarázta meg, hogy az országgyűlésen nem talált elemet, mely cselekvő politikára egyesült volna.

A történelem távlatából ki ne látná a túlzásokat Rákosi politikai ítélkezésében? Eszményítései s torzításai sehogy sem illenek be történetnek, de ez nem is volt célja. Valójában a mozgó életre akart hatni s azért rajzolta meg politikai eszményképét, hogy mozgásba hozza a tömegeket. A rajz körvonalait már megvonta akkor, mikor Apponyi gróf politikai szerepét eszményi világításba helyezte, mikor az ellenzéket biztatta vagy dorgálta, s mikor a szabadelvű pártot torzítva jellemezte. Minél inkább belelátott azonban a magyar politikai élet örvényeibe, az egymással versengő pártok végzetes tévedéseibe, annál inkább égett a vágytól, hogy pontosabban és igézőbben rajzolja meg az eszményi magyar politikát vagy — mint nevezte — a nemzeti politikát.

Valahányszor Rákosi a magyar nemzet nagy kérdéseivel foglalkozott, fejtegetéseiből szinte refrainszerűen hangzott ki az a jelszó, hogy a magyar nemzetnek első sorban saját hazáját kell

meghódítania. Az új honfoglaláson a magyar nyelv és szellem hódításait, a magyarosítást értette. Nem volt a tűzzel-vassal való hódításnak híve, de töprengés nélkül ragaszkodott a nemzet jogaihoz. Ezért küzdött az ellen, hogy Budapesten új német színház épüljön. Ezért szólalt fel, ha Ferenc Ferdinánd kir. herceg a magyar tiszteknek eltiltotta a magyar beszédet. Ezért követelte az államhatalom szigorúságát a zágrábi tüntetőkkel szemben, kik a magyar zászlót sértették meg.

A nemzeti lét kérdése egész komorságával került Rákosi szeme elé Erdélyben, mióta az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület közgyűléseire többször ellátogatott. Lelkét elbűvölték Erdély hegyei és völgyei, de annál inkább megdöbbentette az oláhság terjeszkedése, mely az ország határain túl a fiatalság erejével tört nemzeti életének kifejtésére. Tisztán látta, hogy Erdély elvesztése Magyarország alapjait ingatná meg, de látta azt is, hogy az erdélyi magyarság magára hagyva vívja élet-halálharcát. Gyötrő benyomásai nem hagytak neki nyugtot, úgyhogy a *Budapesti Hirlap*nak állandó tárgya lett Erdély veszedelme. Egyik erdélyi útjából hazatérve, a vészharangot húzta meg lapjában s az örökös toldozás-foltozás helyett az államférfiúi lángelme haditervét sürgette, mely Erdélyt a modern politikai, gazdasági és társadalmi tudomány minden eszközével kapcsolja az anyaországhoz.

Úgy tetszik, mintha Rákosi nemzeti politikáját foglalná szabatos pontokba 1893 elején a *Budapesti Hirlap*nak következő cikktöredéke : «A nemzeti iránynak kell bevonulnia az elmékbe, a szívekbe, a közélet minden hajlékába, az alkotandó intézményekbe. Az általános elmagyarosodásnak — az intelligens elemekkel szóban, a nép tömegeinél lélekben — kell a politika öntudatos céljának lennie, s e gondolatnak kell lüktetnie a jövendő évtizedeken át államférfiaink minden beszédében és minden intézkedésében. Ezen fordul meg nemcsak az ezeréves magyar királyság dicsősége, hanem a magyar nemzet minden tagjának boldogsága, e földnek békéje és mindamaz áldás foganatja, mely e föld összes lakóit vallás különbsége, nyelv különbsége nélkül megilleti.»

Ezek után nem csoda, ha Rákosi ellen a sovinizmus vádját emelték. Rákosi azonban nemesebb értelmet adott a szónak, azt az eszményi nemzeti lelkesedést jelölte meg vele, mely nélkül sem politikában, sem társadalomban, sem irodalomban igazi nagyságot nem tudott elképzelni. Így azután büszkén vallotta magát sovinistának. Annál megbélyegzőbbnek tartotta a «szocialista» nevet, ha azt a gondolkodást jelezte, mely sem Istent, sem hazát nem ismer, mely erőszakkal akar hatalomra jutni s csak erőszak előtt hódol meg.

A magyar nemzet megerősödésének gondolatá-

ból természetesen következett a magyar nemzet érvényesülésének eszméje. Így virágzott ki a magyar nemzeti politikából a magyar imperialista politika. Amily rajongó csodálattal töltötték el Rákosit a magyar fajnak uralomra termett tulajdonságai, époly izgalommal kutatta a nagy célt, mely a magyar izmot acéllá feszíti s a magyar akaratot ellenállhatatlanná teszi. Tekintetének irányt az Árpádok hagyományai s Mátyás király birodalmának emlékei adtak, úgyhogy képzeletében csábító szépségével tűnt fel előtte a magyar jövő, a magyar birodalom. Előre látta a harminc millió magyart, amint a Duna völgyét betölti, s amint az Adriától a Fekete-tengerig az egész Balkánra terjeszti ki uralmát. Ezt a képet akarta lángoló vonalakkal a magyar égre írni, hogy a magyar nemzetnek lelki röptéhez méltó eszményt adjon. Ezt akarta a Habsburgoknak is lelkébe vésni, hogy megértve a történelem útmutatását, álljanak a magyar imperializmus élére s abba helyezzék jövőjüket és dicsőségüket.

Nagyon csalódnék az, ki Rákosinak nemzeti és birodalmi politikájában az államférfiú pontos haditervét keresné. Ha azonban Rákosi a magyar nemzet becsvágyát akarta felkelteni s a nemzet törekvéseinek nemesebb tartalmat akart adni, akkor politikai eszményképe teljesen megfelelt céljainak. Hisz az a feladat, melyet oly gazdag

képzelettel díszített fel a *Budapesti Hirlap*ban, nemcsak nemzeti dicsőséget ígért, hanem egyúttal az emberiség fejlődésének értékes mozzanatát jelentette.

Ma, mikor a rettenetes politikai földrengések után nemcsak az égbetörő remények, hanem a biztos alapú politikai alkotások is romokban hevernek, — ma Rákosi politikai eszméi szinte anachronizmusok. A múlt század kilencvenes éveiben azonban, mikor a magyar nemzet az európai politikának számottevő tényezője volt, Rákosi magyar imperializmusa szemkápráztató ragyogvány volt ugyan, de nem tartozott a lehetetlenségek birodalmába. Határozott rokonságban volt ez Beksics Gusztáv gondolatmenetével, ki a magyar faj terjeszkedésében a magyar politikának új alapjait fedezte fel; még inkább id. Andrássy Gyula gróf politikájával, ki a Habsburg-család hódító tekintetét a bezárult Nyugatról Kelet felé irányította.

Joggal ünnepelte tehát Herczeg Ferenc 1903 januárjában az Otthon áldomásán Rákosi Jenőt, a nemzet jövendő nagyságába vetett hit megszemélyesítőjét, ki «ezt a gondolatot szolgálta egész eddigi életén át hatalmas elméjének, akaraterejének, szívének minden fegyverével, súlyos szavának, tollának, lantjának minden erejével.» Ugyancsak Herczeg Ferenc védelmezte Rákosinak sovinista politikáját a legtalálóbban a következő gon-

dolattal: «Ha az úgynevezett sovinizmus ideáljai a valóságban elérhetetlenek volnának is, akkor is követnünk kellene azokat, miként a honfoglaló nemzetségek követték az előttük szálló turult, hogy irányt, tartalmat nyerjenek küzdelmeik. A nemzet jövő nagyságába vetett hit a gőz, mely az állami élet gépezetét hajtja; az ügyetlen gépészt fölrobbanthatja, de a bölcs kormányzó tudja, hogy ez az erő gyártja az emberiség legértékesebb kincseit.»

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VII.

A CSELEKVŐ POLITIKA ÚTVESZTŐJÉBEN

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Bármennyire vonzotta Rákosi tekintetét az eszmények kéklő hona, sokkal inkább a földön járt, hogy sem lelkét a politikai ábránd kielégítette volna. Sohasem is tudta Kossuth Lajost, a vakmerő remények hősét, annyira megérteni, mint Deák Ferencet, a biztos államférfiúi tervek építőművészét. Neki becses volt minden lépés, mely eszményeihez közelebb vitte, s mégis hírlapírói munkássága évtizedeken keresztül nagyrészt ellenzéki támadásokban merült ki. Írói egyénisége leginkább a Széll-kormány idején hagyott közvetetlenebb nyomot az állami életen, de hatásának eredményeit az ellenzék fegyelmetlensége idő előtt rázta le.

Ha Rákosi azt hitte, hogy politikai eszméinek ideje még nem érkezett el, a következő évtized váratlan fordulatai csábítóbb képekkel ébresztették fel hatásvágyát. A korszak középpontjában Tisza István gróf állott, ki a magyar parlament sokfejű hidráját, az obstrukciót akarta kiirtani. E merész vállalkozásról mondott ítéletet az 1905-ik évi képviselőválasztás, mely Apponyi Albert gróf országos izgatásai következtében az ellenzéknek adott több-

séget. A nemzeti ellentállás erejét csak növelte a Fejérváry-kormány tehetetlen erőszakossága, úgyhogy 1906-ban a szabadelvű párt már nem is vett részt a választási küzdelemben, s az egyesült pártok szinte parlamenti ellenzék nélkül ragadták kezükbe a hatalmat. Rákosi átélte a heves összecsapások izgalmait ; lapjával lelkesítve vagy mérsékelve az első csatavonalakon harcolt, s mindent elkövetett, hogy az egyesült pártok ki is zsákmányolják fényes győzelmüket. Annál csalódottabban látta néhány év mulva annyi felbuzdulásnak, annyi erőfeszítésnek hiábavalóságát, s annál fájdalmasabban esett neki, hogy, ha eszményeihez hű akart maradni, egykori bajtársaitól kellett megválnia. Így került a cselekvő politika útvesztőjébe.

A magyar politikai élet a huszadik század első évtizedében földingásszerű jelenségeket mutat. Mintha azoknak a politikai földrengéseknek előfutói értek volna felszínre, melyek a század második évtizedében egész Európát megrázták. Minden inogni látszott. Régi pártok bomladoztak vagy tűntek el a föld színéről, s újak bukkantak elő az ismeretlenségből. Az egyének erkölcsi erejét is próbára tette a kor. Nagy jellemek rendültek meg, a köznapi lelkek pedig egyik álarcukat a másikkal cserélték fel. Rákosira is az elvtagadás bélyegét akarták ellenfelei sütni ; meggyanúsították érzel-

meit s vádlójául multját hívták fel. Az írói jellemrajz azonban, mely az egyéniség belső mozgalmait akarja feltárni, nem lehet sem védő-, sem vádbeszéd. Azért, ha tárgyias ítéletre törekszünk, meg kell állapítanunk, mily viszonyban volt Rákosi a korszak vezető férfiaival, politikai tényezőivel s uralkodó eszméivel, hogyan gondolkodott Tisza István grófról, Apponyi Albert grófról, az egyesült pártokról s az általános, titkos választójogról.

A sötét kép, melyet Rákosi a Bánffy-kormány utolsó napjaiban festett Tisza István grófról, néhány év alatt sokat vesztett komorságából. 1898 decemberében még rettegve gondolt arra, hogy Tisza István a rombolás szellemét viszi magával a miniszterelnöki székbe. 1903 júniusában azonban, bár Széll Kálmán után sem kívánta Tiszát a kormány élén látni, elismerte, hogy a vezéri szerephez «becsvágya, tudása, készültsége, helyzete és jelleme folytán jogot formálhat». Ily szellemben üdvözölte a *Budapesti Hirlap* Tisza István grófot néhány hónap mulva akkor is, mikor Khuen-Héderváry gróftól a kormányt átvette s a főrendiházban bemutatkozott. Az ellenzék harci zaja ellenére kiemelte a lap az új miniszterelnöknek az állami élet minden ágára kiterjedő figyelmét, határozott nézeteit és szabatos kijelentéseit, sőt összehasonlítva a két Tiszát: az apát és fiát, az ifjabb

Tiszában találta meg a szélesebb, európaibb szemhatárt s a nagyobb jellemnemességet.

E megfontolt lapvéleményekkel teljesen összehangzott Apponyi Albert gróf állásfoglalása, ki Tisza István gróf miniszterelnökségének kezdetén, bár nehéz szívvel, bent maradt a szabadelvű pártban. Még inkább megmagyarázza Rákosi hangulatváltozását az 1903-ik évi parlamenti ellenzék iránt való ellenérzése. Már az obstrukciónak, mint utolsó alkotmányos fegyvernek, elkoptatását végzetes kísérletnek tartotta. Különösen gondolkodóba ejtette azonban a zajongó tömegeknek választójogi politikája. Hogy e tekintetben Tisza István gróf államférfiúi hivatásának jelentőségét már 1903-ban, tehát Tisza István első miniszterelnöksége alkalmával biztosan látta, arról tanuskodik a *Budapesti Hirlap* 1903-ik évi folyamában a november 12-iki szám vezércikke. Amennyire megdöbbentette Rákosit az a könnyelműség, mellyel a szocialisták s a függetlenségi párt kiáltották ki jelszóként az általános szavazatjog követelését, épannyira megnyugtatta, hogy Tisza István «olyan helyen fogta meg a kérdést, amelyen a magyarság nagy érdekei szempontjából kell megfogni».

1904-ben Rákosi még nem tudta Tisza Istvánt követni, visszariadt az erős kéztől, mellyel Tisza a magyar parlament rákfenéjét egyszer s minden-

korra ki akarta vágni. November 18-ika után, mikor a többség Tisza egyéniségének varázsa alatt a házszabályok rendelkezésével nem törődve, megszavazta az egyszakaszos házszabálymódosítást, útjaik hosszú időre elváltak. Mindazáltal, bár Rákosi az erőszak fegyvereit kárhoztatta, ítéleteiben tartózkodó maradt. A *Budapesti Hirlap* még november 18-ika után is egészen tárgyias hangon beszélt a többség és kisebbség hibáiról s Tisza Istvánban csak egy tulajdonságot nélkülözött, — a nemzet erejébe vetett hitet. Volt Rákosinak Tisza iránt érzett érzelmeiben valami azokból a kedélyhullámzásokból, melyekkel a tragikus életpályák fordulóin az emberfölötti elszánást s a végzetnek kérlelhetetlen hatalmát fogadjuk. Rokonérzését leginkább felkeltette az a nemes öntudat, mellyel a bukott pártvezér nagyszerű államférfiúi terveinek romjaira tekintett vissza. Mintha a drámaíró érzelemvilágát fejezné ki a *Budapesti Hirlap*, mikor Tiszának a szabadelvű párthoz intézett búcsúbeszédéről így szól: «Bármilyen véleménnyel legyünk Tisza gróf legutóbb tanusított politikai magaviselete és vezéri működése iránt, konstatálnunk kell, hogy szóban levő vezéri cselekvésével újabb ösztönt adott politikai pártéletünk és közéletünk egyetemes tisztulására. A megbukott szabadelvű párt fiatal vezére a nagy politikusok hangján és szellemében beszélt, akiknek a

politikai hatalom és diadal nem öncél, hanem csak egyik eszköze a nemzet haladásának.»

Sok csalódásra volt Rákosinak szüksége, míg nemzeti aggodalmai ismét Tisza Istvánra terelték figyelmét. Egyelőre a *Budapesti Hirlap* politikai rajzai szerint Apponyi maradt a nemzeti ügy zászlótartója. A lap legfeljebb csak akkor elégedetlenkedett, mikor Apponyi Tisza kormányzása alatt a szabadelvű pártból kilépett s hosszabb ideig tétlenül habozott. De már 1904 júniusában az egyik cikkíró hangosan hirdette, hogy az egész magyar közélet át van hatva azzal a szellemmel, mely Apponyi lelkéből való. Valóban Rákosi nagy szerepet szánt Apponyinak. Minél inkább küzdött a kisebbség erőszaka ellen, annál inkább óhajtotta, hogy az ellenzék természetes és ellenállhatatlan vezére, Apponyi körül csoportosuljon. Ez a vágya teljesült, mikor Apponyi az 1905-ik évi választások előtt a függetlenségi pártba lépett s a függetlenségi eszmét diadalmasan hordozta meg az országban. Úgy látszott, mintha Rákosi nemzeti politikájának eszményei valósulnának meg.

Nem régiben maga Rákosi tűzte ki az ellenzék számára a cselekvő politika feltételéül az erők egyesítését. Ez az eszme öltött testet az ellenzéki pártok szövetségében, mikor a Fejérváry-kormány napról-napra merészebben vetette el az alkotmányosság álarcát. A *Budapesti Hirlap* kivette részét

a nemzeti ellentállás küzdelmeiből, s bár megbízása nem volt rá, a koalició vezérhírlapjaként szerepelt. Támadásainak leggyakoribb célpontja a Fejérváry-kormány belügyminisztere, Kristóffy József volt, ki az általános, titkos választójog követelésével akarta az ellenzéki szövetséget felrobbantani. Kíméletlen gúnnyal leplezte le Rákosi a kormánynak s a szocialistáknak természetellenes viszonyát, úgyhogy egyaránt kihívta maga ellen mind a hatalom birtokosának, mind a felbujtogatott tömegeknek bosszúját. Az ellenséges indulat tetőpontját érte el 1905 december 4-én az esti órákban, mikor a szocialisták valósággal megostromolták a *Budapesti Hirlap* házát a nélkül, hogy a rendőrség sietett volna a rombolást megakadályozni. A szociáldemokraták tulajdonkép sztrájkra akarták kényszeríteni azoknak a lapoknak szedőit, melyek a szövetkezett ellenzék követeléseit szolgálták. A szedők ellentállottak a fenyegetéseknek, mint az ajtók is a fejszecsapásoknak, de nyilvánvalóvá lett, hogy a kormány tagjai s a nemzetközi jelszók alatt felvonuló tömegek a nemzeti ellentállás erősségét akarták a *Budapesti Hirlap*ban megdönteni.

Ezek után csoda-e, ha 1906-ban a *Budapesti Hirlap* új korszak beálltát üdvözölte a szövetkezett pártok kormányában, s ha Rákosi azt hitte, hogy a nemzet elért az ígéret földjére? A csillogó

remények azonban époly hirtelen elolvadtak, mint az első napsugár érintésére a hegyek fehér hótakarója. A *Budapesti Hirlap* hasztalan sürgette, hogy a szövetkezett pártok tömör nemzeti párttá alakuljanak; a gyanú, a versengés mindinkább szétválasztotta egymástól a szövetség tagjait.

Annál féktelenebbül folyt az új rend ellen az izgatás, melyet részint nyílt, részint titkos kezek vezettek. A szocialisták évről-évre követelőbben léptek fel s szövetkezve a nemzetiségi, demokrata és radikális pártokkal, a választójog kérdését tolták homloktérbe. 1907 október 10-én, mikor az országgyűlés újból megnyílt, már nagyarányú tüntetést rendeztek s egészen fenyegető állást foglaltak el a kormánnyal, a képviselőkkel és a polgársággal szemben. E megfélemlítő politika hatását megérezte nemcsak az utca, hanem az egész közélet, s Rákosi joggal panaszolhatta később, hogy szinte egyedül vette fel a harcot az általános áradat ellen. Sohasem tudta a szocialistáknak megbocsátani azt a szerepet, melyet a nemzeti ellentállás idején játszottak; szemükre hányta magyarellenes magatartásukat, s a munkásság katonai fegyelmére csak egy méltó feleletet tudott, — a polgárság szervezkedését. Nyíltan hirdette, hogy az általános választójogot súlyos ballépésnek tekinti. Nem óhajtotta, nem szerette, nem bízott benne. Őt még Andrássy törvényjavaslata sem

elégítette ki. Annál inkább felháborította a tömegsztrájkra való felhívás, mellyel Andrássy javaslatát a szocialista vezérek fogadták.

Az általános választójog époly szerepet játszott Rákosi politikai nézeteiben, mint egykori mesterének, Kemény Zsigmond bárónak gondolatvilágában. Rákosi nem a munkásságot akarta a parlamentből kiszorítani; csak attól félt, hogy az általános választójoggal felszabadulnak mindazok az erők, melyek a magyar nemzeti államot végső romlásba döntik. Mit érezhetett, mikor a koalició egyre bomladozott, mikor a függetlenségi párt kettészakadt, s Justh Gyula kíméletlen hadjáratot indított Kossuth Ferenc ellen? 1909 május 30-án a *Budapesti Hirlap* már csalódva kereste a nagy időkhöz illő igazi vezért. Mikor pedig a koalició kormánya annyi megalázás után elhagyhatta helyét, az 1910 január 18-iki szám vezércikkírója csüggedten búcsúzik mindattól, amivel a *Budapesti Hirlap* az új kort üdvözölte: a hittől, bizalomtól, reményektől, ábrándoktól.

A keserű poharat azonban Rákosinak fenékig kellett kiürítenie. Látnia kellett Khuen-Héderváry kormányzása alatt, hogy Justh Gyula és pártja együtt tüntetett a szocialistákkal az általános, titkos választójog mellett. Meg kellett érnie még azt is, hogy a veszedelmes áradat, melyet a *Budapesti Hirlap* minden áron fel akart tartóztatni,

magával sodorta a szövetkezett pártok összes vezéreit is. E lehangoló tapasztalatokról számolt be a *Budapesti Hirlap*nak 1912-ik évi folyamában a következő vezércikk-töredék, melyen a csalódás minden fájdalma áttetszik: «Kétségtelen, hogy az utca visszahódításáért Justh és hívei, minekutána tengerbe dobták a nemzeti hajó minden drága rakományát: a katonai követeléseket, a bankot, a vámterületet, elfogadták Kristóffy programmját: a népparlamentet, az általános titkost, a demokratizált Magyarországot egyetlen és döntő programmnak. És ma, ma már ott látjuk az ő lobogójuk alatt küzdeni a koalició legérdemesebb két bajnokát: Andrássyt és Apponyit, velük Kossuthot. És nincsen más programmjuk, mint az általános titkos, a Kristóffy programmja, a Lueger népcsászári programmja.»

Ennyi ingás-bingás, ennyi változás közepette ellenállhatatlan erővel vonta magához Rákosi figyelmét Tisza István gróf egyénisége, a jellemszilárdságnak szinte eszményi képe. A nagy államférfiú küzdelmeinek tartalma ugyanaz maradt, mint volt néhány évvel előbb, mikor a nemzet ítélete előtt zokszó nélkül hajolt meg. Hosszú visszavonultságából kilépve, mint a parlamentarizmus felszentelt keresztes vitéze jelent meg a porondon. Első szava is tiltakozás volt az általános választójog ellen. 1910 január 24-iki főrendiházi beszédében —

a *Budapesti Hirlap* szavai szerint — «kimutatta, hogy e reform senkire üdvöt nem hozhat, mindenkinek csak kárt okozhat: a dinasztiának, Ausztria és Magyarország nagyhatalmi állásának, a magyar nemzetnek s a magyar nemzetiségeknek». Így találkoztak Tisza István és Rákosi Jenő, az egykori ellenfelek, a magyar parlament történeti hivatásának védelmében. A politikai törekvéseknek ezt az összhangját állapította meg a *Budapesti Hirlap* 1910 január 25-iki vezércikke is, mely Tisza István gróf főrendiházi beszédéről így nyilatkozott: «Nekünk, a *Budapesti Hirlap*nak két nagy elégtételt ád ez a beszéd. Négy év óta makacs szószólói voltunk egy nagy pártalakulásnak ... Erre hívta ma Tisza István gróf is a nemzet jobbjait. Másik elégtételünk — mert hiszen ebben is magunk harcoltunk csupán eddig az általános áradat ellen — a merész és becsületes magyar fellépés az általános szavazati jog megfontolatlan kortesjelszava ellen. Lehet, hogy a mai nap e két irányban határkövet jelent.»

Tisza István gróf fellépése valóban határkövet jelentett a *Budapesti Hirlap* életében is. Ha a lap egy évvel előbb izgatottan kereste az igazi vezért, Tisza István grófban megtalálta a nemzet irányító szellemét, ki mert is, tudott is tenni. A munkapárt diadalünnepe alkalmából ugyan az 1910 június 21-iki szám vezércikkírója még így ír: «Mi párthoz nem

szegődünk. Hajlandók vagyunk minden jót támogatni, bárhonnan jön. Kérlelhetetlenek egyelőre csak egyben maradunk: a választójogi reformkérdésben. Ellenezni fogjuk a titkosságot, a községenkéntiséget és az általánosságot.» Mindazáltal ez a nyilatkozat is valójában már a szövetség kihirdetése, hisz Rákosi alig talált volna Tisza Istvánon kívül mást a magyar politikai életben, ki a kor divatos politikai áramlatával szembe mert volna helyezkedni.

A két egykori ellenfél kapcsolata sok bírálatra adott alkalmat. Akik pártszempontból mondtak ítéletet, következetlenséggel vádolták Rákosit azért, hogy a koaliciótól Tisza Istvánhoz pártolt át. Akik azonban a politikai életet eszmék küzdőterének tartották, megállapíthatták, hogy Rákosi hű maradt politikai eszméihez s értük nagy áldozatot hozott. Minél közelebb került egymáshoz a két határozott egyéniség, annál inkább előtűntek rokon és ellentétes vonásaik. Tiszában több volt a valóság szeretete, Rákosiban több a nemzet jövőjébe vetett hit. Tisza inkább erkölcsi erejének fenségével, Rákosi inkább szellemének fényével ragadta el közönségét. Az egyik tragikus hős volt, ki minduntalan új meg új élet-halálharcba bonyolódott, a másik diplomata, kit a legválságosabb helyzetekben sem hagyott el ügyessége. Mindazáltal mindkét jellemnek uralkodó vonását a hajlít-

hatatlan férfiúi akarat adta meg, s mindkét lelki világ hajtóereje a nemzeti nagyság szenvedélyes vágya volt. Szövetségük így vált az ellentétek összhangjává.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

VIII.

A NEMZET ÉLET-HALÁLHARCÁBAN

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1912 április 22-én vette át Lukács László Khuen-Héderváry Károly gróftól a kormányt ; egyúttal örökségül szállott reá az obstrukció, melyet az ellenzék, főkép a Justh-párt a véderő-javaslatok ellen indított. Ekkor ragadta Tisza István grófot történelmi hivatásának érzete az események homlokterébe, hogy az utolsó pillanatban állítsa meg nemzetét az örvény szélén. Május 22-én foglalta el a képviselőházban elnöki székét. Június 4-én innen hirdette ki az ellenzéknek észbontó tombolása között a véderő-javaslatok elfogadását, holott még az általános vita sem fejeződött be, s halálos elszántsággal vitte a javaslatokat a szentesítésig. Útjában nem állította meg a merénylet sem, melyet egy ellenzéki képviselő intézett ellene a képviselőházban. 1913 június 18-án maga állott a kormány élére, úgyhogy 1914 nyaráig biztosította a hadsereg felkészülését, mikor a trónörökös-pár meggyilkolása a világháborút zúdította a magyar nemzetre.

Amily nyíltan és őszintén csatlakozott Rákosi Jenő Tisza István grófhoz, époly híven, szinte szemrebbenés nélkül követte őt a magyar poiltikai

életnek szédítő szakadékai felett. Az erőszakot önmagában véve nem ítélte el. Egy 1916-ik évi vezércikke szerint következőkép nyilatkozott, mikor Tisza István gróf első nagy erőszakosságának tervét előtte feltárta: «Ha ő azt hiszi, hogy már oda jutottunk, hogy az országot csak erőszakkal lehet a romlástól megmenteni, elismerem, hogy a hazát megmenteni erőszakkal is kötelességünk.» Ugyanakkor azonban tisztában volt azzal is, hogy az erőszak következménye nem lehet más, mint siker esetén a történelem elismerése, ellenkező esetben a lámpavas.

Mindazáltal Rákosi a sikernél biztosabb jogalapot keresett Tisza István erőszakos politikájának támogatásához. Első érvét a koalició siralmas történetéből merítette. A nemzeti ellentállás összeomlása után lelketlen könnyelműségnek tartotta a nemzetet oly gyorsan egy új, reménytelen küzdelembe sodorni. Meggyőződése szerint pedig a koalició ugyanazokkal a vezérekkel, nehezebb körülmények között nem ígérhetett a nemzetnek semmit, csak visszavonást és újabb vereséget. Második érvét az obstrukció rejtelmes céljai és radikális jelszavai szolgáltatták. Következetlenséget látott abban, hogy a függetlenségi párt az általános, titkos választójog érdekében obstruál, melyet egykor Bécs Kristóffy útján épen a nemzeti ellentállás megroppantására erőszakolt.

Megkönnyítette Rákosi helyzetét Justh Gyula szenvedélyes radikalizmusa, mely napról-napra mindinkább hatalmába ejtette az egész ellenzéket. Az ellenzéki vezérben több volt a temperamentum, mint az államférfiúi belátás, azért politikai pályájának visszásságai kitűnő célpontot nyujtottak a támadásra. Rákosi nem is mulasztott el egy alkalmat sem, hogy Justhot s benne az ellenzéket minél élesebb világításba helyezze. Így mutatta ki, mint vetették el Justh és hívei az utca visszahódításáért nemzeti követeléseiket, s mint fogadták el Kristóffy programmját: a népparlamentet, az általános titkost, a demokratizált Magyarországot egyetlen és döntő programmnak. Az utca jelszavaival saját elméletét helyezte szembe. A választójogot nem az emberi jog és egyenlőség szempontjából mérlegelte, nem a választók tömegét tartotta fontosnak, hanem azt, hogy olyanok válasszanak, kik fel tudják fogni egy becsületes és megbízható törvényhozás jelentőségét.

Még inkább félretett Rákosi minden kíméletet, mikor egykori politikai bajtársát, Apponyi Albert grófot, választójogi nézetei Justh Gyulával, Károlyi Mihállyal s a radikálisokkal és a szocialistákkal vezették egy táborba. Ha Apponyi az európai áramlatra hivatkozott, Rákosi büszkén emlegette, hogy őt nem félemlítette meg az utcai tömeg, mely a *Budapesti Hirlap*ot megostromolta.

Különösen zokon vette Apponyitól, hogy Aradon együtt jelent meg a népgyűlésen Vázsonyi Vilmossal, ki a magyar középosztályt becsmérelte, és Kunfival, kit felforgató elveiért egykor épen Apponyi csapott el a tanári székből. Ez alkalommal — 1913 január 26-án — írta *A Golgothán* című cikkét, mely ily lesujtó ítélettel végződött: «Ez íme Apponyi negyvenéves politikai küzdelmeinek eredménye. Tapsoljatok és irigyeljétek őt!» A cikk nagy feltűnést keltett, s úgy látszott, elevenre talált, mert Apponyi maga is cikksort írt ellene. Apponyit azonban feltartóztathatatlanul magával sodorta az ellenzék radikalizmusa, úgyhogy néhány hónap mulva szeptember 23-án a *Budapesti Hirlap* új heves támadást volt kénytelen ellene indítani jászberényi beszámolója alkalmából. A cikkíró leginkább azon botránkozott meg, hogy — saját szavai szerint — «Apponyi Albert, minekutána Pécsett megdobáltatott, Temesvárott majd megköveztetett a szocialisták által, és se szeri, se száma a helynek, hol lebecsmérieltetett és megaláztatott általuk, most bevonul a tiszta Jászberénybe — Kunfi úr fedezete alatt».

A harc Rákosi és az ellenzék között még egy év mulva is teljes erővel folyt. Néha, mikor az ellenzék a képviselőházban megjelent, a *Budapesti Hirlap* is a megértés elveit hangoztatta; mikor azonban — különösen Kossuth Ferenc halála után

— a Tisza ellen indított hajsza mindinkább a szélsőséges elemek uralmát segítette elő, Rákosi sem válogatott fegyverei között. 1914 júniusában történt, hogy Apponyi a függetlenségi párt egysége kedvéért meghajolt Károlyi Mihály gróf vezérsége előtt, s hogy Károlyi épen azért magasztalta Apponyit, mert vezéri képességgel is tud közkatona lenni. Rákosi maró gúnnyal tárgyalta Apponyi naiv önáldozatát s a közkatonai képességgel vezérré lett Károlyi üdvözlő beszédét. Demokratikus szóvirágaikat leginkább azzal a figyelmeztetéssel tépte szét, hogy nem régen mind Apponyi, mind Károlyi épen radikális választójogi programmjuk ellen tartottak Tiszával együtt országos gyűlést a Vigadóban.

Az ellenzéknek ily következetes és folytonos bírálata tulajdonkép már Tisza István gróf igazolását jelentette. Rákosi azonban sokkal közvetetlenebb és határozottabb módon is kinyilatkoztatta meggyőződését. Minél izgalmasabbá vált a harc, annál bensőségesebb, annál dacosabb jellemet öltött Tisza István gróf iránt érzett tisztelete. A lágyszívű esküdtszéki határozattal, mely Tisza István gróf merénylőjét felmentette, külön cikkben szállt perbe. Nyíltan hirdette, hogy «Tisza István tehetsége, jelleme, magyar hazafisága, akaratereje közéletünknek, mely tehetetlen, dühös negációban merül ki, legnagyobb értéke». Egyébként máskor

is gyakran ünnepelte a *Budapesti Hirlap* Tisza Istvánt, mint olyan embert, aki az ügyet, melyre felesküdött, soha cserben nem hagyja. Mikor Tisza István gróf a miniszterelnökségre vállalkozott, a lap vezércikkírója meg volt győződve, hogy barátai féltették őt, ellenfelei féltek tőle, csak egy ember nem félt, Tisza maga. Idővel Tisza István gróf alakja szinte eszményképpé magasztosult Rákosi politikai felfogásában. 1914 tavaszán maga vonta meg az eszménykép vonalait a saját védelmére írt cikkben, főkép a következő jellemrajzban: «Hihetetlenül megnőtt azóta. (T. i. mióta a szabadelvű párt katasztrófájából föltámadt.) Nem meggyőződésében változott, de tehetségeinek teljes kifejlődése esik erre az időre. Ha szeles, ha hebehurgya, ha — mondjuk — fiatalos, legényes volt előbb, most szilárd, merész és céltudatos. Egyenes vonalon jár oly pályán, ahol mindenki a görbét és kerülőt keresi. Nyílt és őszinte ott, ahol mindenki egy kissé képmutató, tettető. Ő naiv ott, ahol mindenki raffinált; egymaga következetes, ahol mindenki következetlen.»

Rákosi heves harcmodorával egészen természetesen hívta ki maga ellen a hírlapi kritika támadásait, de felelettel sohasem maradt adós. Újra megismétlődött a következetlenség vádja. Rákosi azonban joggal válaszolhatta, hogy ha a *Budapesti Hirlap* Tisza ellen kötne kardot, épen Kris-

tóffy programmjának tenne szolgálatot. «Egy élet fanatikus munkáját, magunkat, ideáljainkat, Istenünket kellene megtagadnunk, ha erre vállalkoznánk», — fejezte be egyéni stílű válaszát. Apponyi Albert grófnak, ki *A Golgothán* című cikket stílgyakorlatnak nevezte, azzal vágott vissza, hogy Apponyi Albert gróf nem mindig beszélt oly lenézőleg a *Budapesti Hirlap* cikkeiről, sőt egykor elismeréssel emlegette a *Budapesti Hirlap* stílgyakorlatait, melyek neki politikai pályáján a legtöbb és legnagyobb szolgálatot tették. A *Budapesti Naplót* pedig, mely úgy tüntette fel Rákosit, mint aki Tisza hálójába került, azzal a kijelentéssel hallgattatta el, hogy Tisza István gróffal egy ügyet szolgálni csak öröm, csak szerencse lehet. Legkíméletlenebb volt Justh Gyulának sértő magatartása, ki *Az Est* szerint kijelentette, hogy Rákosit, mint az Otthon képviselőjét, nem engedi szóhoz Bartha Miklós szobrának leleplezésénél. Rákosi alig tehetett egyebet, mint hogy önérzettel mutatott rá arra a küzdelemre, melyet egykor Bartha Miklóssal, mint újságíró vívott meg, s ezzel szemben Justhék küzdelmét csak torzképnek, silány paródiának nevezte.

Ezek az izgatott szóváltások is jelezték, mily nagy jelentőséget tulajdonított Rákosi hírlapírói munkásságának a magyar közvélemény. Ki merne Tisza István gróf történelmi nagyságából egy sze-

mernyit is elvenni? De ha Tisza Istvánnak oly politikai íróra volt szüksége, ki államférfiúi terveit átérti, ki nem riad vissza semmiféle ellenféltől sem s a toll hatalmánál fogva uralkodik a nagy tömegeken, akkor Rákosi Jenőben emberére talált. Visszatekintve az átélt korszakra, Rákosi méltán hirdethette is 1914 őszén, hogy «a *Budapesti Hirlap* volt az egész magyar sajtóban az egyetlen újságlap, mely a történelmi idők magaslatára tudott emelkedni». Másfelől azonban, ha Rákosi gyönyörűségnek tartotta is Tiszával együtt működni, nagy árt fizetett érte. Ő maga így részletezte az ellene indított hajszát: «A rágalom, a gyalázás minden fegyvere mozgósíttatott; becsületünk, jó hírnevünk hírlapkollégáink hasábjain közprédának dobatott, sőt addig a becstelenségig vetemedtek azok, kiket részint üzleti versenyzések, részint politikai ambició tüzelt ellenünk, hogy anyagi hitelünket, zsebünket támadták meg részben koholt, részben hamis híresztelésekkel.» Egy vígasztalása lehetett Rákosinak: annak tudata, hogy mérhetetlen szolgálatot tett nemzetének.

*

A vészfelhők, melyeket Tisza István gróf és Rákosi Jenő annyiszor megjósoltak, hihetetlen gyorsasággal vonultak fel a magyar politikai élet

egén. A trónörökös-pár meggyilkolása csak az első villámlás volt, mely a világháborút bevezette. 1914 nyarán megdördültek az ágyúk, s megindult a harc a modern hadtudomány minden eszközével szárazon és vizen, levegőben és víz alatt. Mint egész Európát, a magyar társadalmat is megdöbbentették az emberi lélek vad szenvedélyei, melyeket a háború a XX. század műveltsége alól vetett felszínre. A politikai pártok meghajoltak a magasabb állami érdek előtt, úgyhogy még az ellenzék is csodálatos önuralmat tanusított a világháború első szakában.

Minél kíméletlenebb üldözés tárgya volt egykor a *Budapesti Hirlap*, annál inkább hivatkozhatott arra, hogy az események az ő politikáját igazolták. Rákosi joggal nevezhette magát a világháború Kassandrájának s joggal kérdezhette, hol volna a nemzet, ha nem Tisza került volna fölül, hanem azok, kik az általános titkos jelszavával dolgoztak s Párizs és Pétervár felé sandítottak. Egyébiránt azonban a *Budapesti Hirlap* hazafias feladatának tekintette a nemzeti erők egyesítését s mindent elkövetett a belső politikai ellentétek kiegyenlítésére. Ezért készséggel emelte ki 1914 december 1-jén az első háborús képviselőházi ülés rajzában az ellenzéki pártvezéreknek, köztük Károlyi Mihály grófnak is hazafias magatartását.

I. Ferenc József haláláig, 1916 novemberéig

Rákosi fő figyelmét tulajdonkép a háború bonyodalmai foglalták le, s politikájának irányát is egyedül a győzelem kivívása szabta meg. Annál inkább aggasztotta az a vészes szerep, mellyel Károlyi Mihály gróf a nemzet egységes állásfoglalását törekedett megbontani. Lapja már 1915 május 4-én képzelhetetlen dilettánsnak nevezte Károlyit azért, mert az ország érdekében követelte, hogy Tisza István gróf távozzék a kormány éléről. Még hevesebben kelt ki a lap 1916 júliusában a Károlyi-csoport pártalakítása ellen, főkép Károlyinak radikális jelszavai és szláv rokonérzései ellen. Rákosi előre látta, hogy Károlyi demokráciája új hatalmasok kezére juttatja Magyarországot, kik semmi közösséget sem éreznek a magyar nemzet multjával, azért óva intette a nemzetet, ne hallgasson a radikalizmus szirénhangjaira.

*

IV. Károly király trónra léptével Tisza István gróf ellenfelei elérkezettnek tartották az időt az általános rohamra. Andrássy Gyula gróf, bár nagyobb eredmény nélkül, már a nádorhelyettes választása idején fékevesztett szenvedéllyel támadt Tisza István grófra. Hathatósabb eszköznek bizonyult a választójog kérdése. Minthogy a fiatal király szintén a radikális választójog álláspontjára

helyezkedett, 1917 májusában Tisza István gróf kénytelen volt a kormányzástól visszavonulni. Ezzel rohamosan csúszott le a magyar nemzet a tekintélynek arról a magaslatáról, hova a háború alatt Tisza István gróf államférfiúi egyénisége s a magyar katona vitézsége állította. Eszterházy Móric gróf kormánya, mely 1917 júniusában mutatkozott be, hamar elmerült a magyar politikai pártviszonyok örvényében. Mikor 1917 augusztusában Wekerle Sándor került a kormány élére, még mindig a választójog kérdése állott homloktérben, s az év végére Vázsonyi Vilmos be is terjesztette kész javaslatát. A kormányt támogató pártok között azonban egyre nagyobb szakadékok tátongtak, úgyhogy 1918 januárjában Károlyi Mihály gróf és hívei a szövetségből kiléptek. A választójogi vita alatt Wekerle és Tisza már-már létrehozták a megegyezést, de a háború elvesztése, a bolgár zavar, Ausztria felbomlása megnövelték a forradalmi törekvéseket. Így ragadták 1918 októberének végén Károlyi Mihály gróf és társai a kormányhatalmat kezükbe.

Mintha a rettenetes idők megkétszerezték volna Rákosi Jenő szellemi erejét, hírlapírói munkássága rendkívüli arányokat öltött. Cikkei, melyeket két év és néhány hónap alatt írt, a *Tiszavirág* című gyűjteménynek két vaskos kötetét teszik ki. Másrészt, mikor a nemzeti összeomlás borzalmai annyi

államférfiú és író jellemét torzították el, Rákosi talán sohasem volt hívebb eszméihez, mint a nemzet élet-halálharcában, úgyhogy egyénisége szinte eszményi világításba került.

Minél inkább megérezte a magyar társadalom a világháborúnak bomlasztó hatását, annál inkább elfordult Rákosi Jenőnek politikai eszményeitől. A sorsdöntő években legtöbb gondot okozott Rákosinak a radikalizmus, mely napról-napra hangosabban követelte az általános, titkos választójogot. Ez ellen hadakozott akkor is, mikor az ellenzék a Tisza-kormány idején a katonák megjutalmazásában akarta a radikális választójog elvét becsempészni; azt tartotta, hogy a választójog jutalomnak kevés, ajándéknak sok. Még inkább a tűzvonalba került Rákosinak politikai írói egyénisége, mikor Tisza István gróf a kormányhatalmat letette, majd a harctérre távozott.

Egyaránt tiltakozott Rákosi az általános titkos felmagasztalása ellen, akár Vázsonyi Vilmos, akár Batthyány Tivadar gróf ígértek a nemzetnek ragyogó légvárakat. Többször szemére vetette Andrássy Gyula grófnak és Apponyi Albert grófnak multjokat, a darabont-kormány ellen indított harcaikat s megkérdezte lelkiismeretüktől, vajjon miért tartóztatták fel diadalútjában az egyedül üdvözítő választójogot. Vitába ereszkedett Prohászka Ottokár székesfehérvári püspökkel és Bal-

thazár Dezsővel, a debreceni református püspökkel, kik szintén a demokratikus, radikális választójog mellett vallottak hitet. Rákosit nem félemlítette meg a tömeghangulat, mely a trónt, a kormányt s a sztrájktanyákat egyformán hatalmába ejtette. Szembeszállt az aradi választójogi gyűléssel, hol Goldis László nemzetiségi képviselő epekedett az általános titkos után, a szabadkőmívesek lapjával, a *Világgal*, még inkább a szocialisták lapjával, a *Népszavával*, mely már-már forradalommal fenyegetőzött, ha nem kedve szerint oldják meg a választójog reformját.

Fekete nap volt számára 1918 február 7-ike, mikor a kormány radikális választójogi javaslatának tárgyalása megkezdődött. Amily készséggel támogatta a megegyezést a választójogi vitában, époly elszántan vádolta Andrássy Gyula grófot és Károlyi Mihály grófot, kik — saját szavai szerint — «hónapok óta iparkodtak az ijedősebb embereket megfélemlíteni a tömegek izgalmának, elégedetlenségének, követelésének és fenyegetésének hánytorgatásával». Rákosi mindvégig rendíthetetlenül harcolt, akkor is, mikor a kormányhatalom s a néphangulat ellene fordult, s mikor a *Budapesti Hirlap* a végsőig hajtott küzdelemben teljesen magára maradt. Ha erőfeszítésével még sem tudta a radikalizmus rohamát megállítani, annak okait helyesen állapította meg maga a nemzetközi be-

folyásoknak, az udvari politikának, a háború kényszerűségének, a politikusok szertelen becsvágyának koncentrikus nyomásában.

Bármily határozott nézeteket vallott is azonban Rákosi a választójog kérdésében, maga tiltakozott volna az ellen, hogy bárki is a szabadság vagy haladás ellenségét lássa benne. Jól tudta, hogy ahol szabadság van, ott a demokrácia eljövetele föltartóztathatatlan, de e folyamatot szükség nélkül siettetni semmiképen sem kívánta. A történelem arra tanította, hogy a radikalizmus sehol sem hatott tömörítőleg a közéletre, hanem inkább részeire bontott társadalmat és nemzetet egyaránt. Még nagyobb veszedelemnek, valóságos szerencsétlenségnek tartotta ezt a bomlasztó hatást a magyar közéletre nézve akkor, mikor a háború követeléseivel s az európai alakulásokkal szemben az erők legszorosabb egységére lett volna szükség.

Rákosi nem is annyira az emberiséget féltette a radikalizmustól, mint inkább az államokat, főkép a magyar nemzeti államot. A nemzeti érzés hiánya miatt vonta kérdőre a magyar szocialista kiküldötteket is, kik a stockholmi szocialista tanácskozáson Magyarország feldarabolását csak gazdasági, politikai és földrajzi okokból helytelenítették. Visszariasztotta a pártszenvedély, családi gyűlölet, tetszelgés és hatalomvágy is, mely a demokrácia kalózlobogója alatt jelent meg. A ma-

gyar demokrata minisztériumnak is főkép azt vetette szemére, hogy az egyenlőség folytonos hangoztatása mellett mint díszítette fel minden tagjának mellét csillaggal, kereszttel, szalaggal és egyéb ragyogvánnyal.

A szigorú kritika, mellyel Rákosi a belső bomlás jeleneteit kísérte, annál jogosultabb volt, mert vele párhuzamosan kívülről is megindult a körtámadás a magyar állam egysége ellen. Leghangosabban a csehek követelték az osztrák parlamentben Ausztriának és Magyarországnak nemzetiségi elv szerint való feldarabolását. Rákosi szoros kapcsolatot látott a külső és belső ellenfél között s egyaránt felvette a harcot a csehekkel, kik tizenhárom vármegyénket követelték maguk számára, valamint Károlyi Mihállyal és radikális híveivel, kik a cseheket dicsőítették.

Amily híven ragaszkodott Rákosi a nemzeti megpróbáltatások idején politikai eszméihez, éppoly következetesen megőrizte hírlapi harcaiban rokon- és ellenérzéseit. Tisza István gróf államférfiúi egyénisége különösen nagyot nőtt szemében, mikor a férfias jellem nagy erkölcsi értékei lemondása után mind élesebben tűntek elő. Maga állapította meg róla egyik cikkében: «Az egész birok alatt Tisza István gróf egyre nőtt, folyton nagyobb lett s legnagyobb abban a pillanatban, amikor egy feltűnően konvencionális királyi kézirattal meg-

írják neki az útlevelet az — oppozicióba.» Lelkét teljes költőiségében ragadta meg az a mód, ahogyan Tisza István gróf nehéz sorsát egészen a vértanuságig viselte. Róla szóló nyilatkozatain az őszinte hódolat melegsége ömlik el, mely a kedély mélységeiből tör elő. Mikor Vázsonyi Vilmos Tisza István grófot reklámezredesnek nevezte el, Rákosit a politikai ízlés elfajulása annyira felháborította, mintha valaki sárral dobált volna meg valamely művészi alkotást. Annál fájóbb elégtétel volt számára, hogy 1918 tavaszán a nagy riadalom idején mindenki Tisza után sóhajtozott. A nagyság komor hatásaként mennyi részvétet s mennyi csodálatot fejeztek ki 1918 április 17-iki cikkének következő sorai: «Amíg csak állásokat kerestek az emberek, addig hallgattak róla, sőt ha a neve felmerült, megperdültek a dobok, elnyomni a halálra ítélt hírét és szavát. Mikor azonban nem állást keresnek az emberek számára, hanem embert keresnek megfelelőt állás és feladat számára: akkor minden kebelből kitör a név: Tisza, Tisza, — és a világ minden tájéka, a politikai és nem politikai berkek minden zuga azt visszhangozza, hogy Tisza, Tisza.»

Nem volt Rákosi politikai világnézetében kibékíthetetlenebb ellentét, mint Tisza István gróf és Károlyi Mihály gróf. Amaz jelentette a legeszményibb hazafiságot, a legreálisabb politikát, a leg-

igazibb férfiasságot ; emez Catilina becsvágyát, a rombolás szenvedélyét, a zagyva elméletet, a még zagyvább békepolitikát, leginkább a nagy szájat, mely a tigrisek ellentállásával fenyegetőzik, de a veszedelem idején elfehérül és megremeg. Ezen ellentét gyakran ragadta Rákosi tollát veszedelmes területekre. Bátor állásfoglalása, éles szava gyakran sértette a zsarnoki hajlamú tömegeknek s a hatalom bitorlóinak érzékenységét. Ezért kellett neki annyiszor védekeznie a Károlyi-forradalom idején az ellenforradalmi s királypárti törekvések vádja ellen.

Az a hírlapi harc, melyet Rákosi Jenő Tisza István gróf oldalán küzdött végig, Rákosi politikai írói pályájának legkimagaslóbb része. Politikája sohasem volt oly eszményies s mégis reális, sohasem volt oly határozott s mégis helyzethez símuló, mint ebben az időben. Egyéniségének erkölcsi tartalmára kétségtelen hatással volt Tisza István gróffal való kapcsolata, de a felemelő hatást rendkívüli szolgálattal viszonozta. Ha Rákosi egykor Tisza István grófot, mint saját eszményeinek rettenthetetlen hősét követte, eljött az az idő, mikor Rákosi volt Tisza István gróf politikájának legmerészebb szószólója.

Az egységes magyar nemzeti állam épsége és nagysága, melyért Tisza István gróf és Rákosi Jenő minden erejüket megfeszítették, a világ-

háború molochjának esett áldozatul, de az az eszme, melyet annyi jellemnemesség és annyi akaratszilárdság szentelt meg, késő nemzedékek munkájának fog még irányt adni.

OSZK

IX.

A MŰBÍRÁLÓ

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A zsarnoki önkény, mellyel a politika Rákosi Jenő egyéniségén uralkodott, csak növelte a költői lélek vágyódását tisztább szellemi légkör után, hová nem hatol a mindennapi érdekek zaja. Ezért menekült Rákosi oly gyakran a művészet és irodalom kérdéseihez, hogy bennük keressen magának kárpótlást a politikai küzdelmek visszás benyomásaiért. Ide vonta őt a magyar szellemi élettel való bensőséges kapcsolata, valamint az a szerkesztői elve, hogy a hírlap ne csak a politikai, hanem a műveltségi mozgalmaknak is adjon irányt.

Már a *Pesti Napló*ban felvetette Rákosi a Népszínház építésének gondolatát. A *Reform*ban is a színház és a legújabb magyar irodalom maradt tárcacikkeinek állandó tárgya. Különösen a Népszínház élén eltöltött évek voltak érdeklődésére elhatározó hatással. A mult század nyolcvanas és kilencvenes éveiben ő volt a *Budapesti Hirlap*nak legmozgékonyabb színi bírálója. Egyúttal azonban ez idő alatt alig volt a magyar művészet és irodalom életének kimagaslóbb jelensége, mely figyelmét elkerülte volna. Cikkeiből, melyek rendesen —*ő*— írói jeggyel jelentek meg, mind nagyobb te-

kintéllyel bontakozott ki műbírálói egyénisége, úgyhogy nyilatkozatai szinte pártvezéri kijelentéseknek tetszettek. A huszadik század elejétől kezdve a magyar politikai élet bonyodalmai Rákosit is mind hevesebb politikai írói küzdelmekbe sodorták, de minél szorosabb kapcsolatot látott politika és irodalom között, annál élesebb tekintettel figyelte a magyar költészet elváltozásait, mint a társadalom bomlásának tüneteit.

A képzőművészet és a zene mestereiben Rákosi a nemzeti eszme hódítóerejét tisztelte, azért mindig büszkeséggel jegyezte fel Munkácsy és Liszt diadalait. A műalkotást azonban nem a műbíráló szakértelmével, mint inkább a költő lelkesedésével nézte. Szemében a művész eszményképe Munkácsy Mihály volt. Nem sokat törődött rajzhibáival és technikai tévedéseivel, annál inkább csodálta benne a festőlángelmét, mely a tragédiáknak egész sorát vetítette vászonra. Munkácsy Krisztusában is leginkább a művésznek vezető eszméje érdekelte, az az alak, kiben töviskorona és dicsfény nélkül is látta a szenvedőt és a halál meggyőzőjét — az Isten-embert. Így nyert fejtegetéseiben mind nagyobb jelentőséget a művész egyénisége. Még a zenében sem elégedett meg az egyetemes zenei műveltség jeleivel. Többször mondta, hogy csak a magyar gondolkodás, a magyar érzés adománya és eredetisége hozhatja létre a magyar zenét.

A művészetek közül legközelebb férkőzött Rákosi szívéhez a színművészet. Itt bőven meríthetett a színműírónak, a színi bírálónak és színházigazgatónak gazdag tudásából és tapasztalatából. Érdeklődésének középpontját a magyar, főkép a budapesti színészet foglalta le. Szerető gonddal figyelte mindazt, ami a budapesti színházakban történt, de távol volt tőle minden elméleti elfogultság. Egyaránt felfogta a népszínmű nagy ábrázolóinak: Blaha Lujzának és Tamássi Józsefnek jelentőségét, valamint Szigeti Józsefét, Falstaff, és Jászai Mariét Elektra szerepében. Cikkei, melyekben Szigeti Józseftől, Tamássi Józseftől, Lukácsy Sándortól, Csatai Zsófitól, Klárné Angyal Ilkától búcsúzott, nélkülözhetetlen vázlatok a magyar színészet történetéhez. Neki is voltak kedvelt tárgyai; különösen gyakran tért vissza a Shakespeare-előadások állandó kérdéseihez. Másrészt már az ellentét kedvéért is örömest merült el Rossi, Sarah Bernhardt s Coquelin színjátékának elemzésébe.

Rákosi a színpadot sohasem elvontan, hanem közönségével, sőt az egész nemzet életével kapcsolatban fogta fel. Ezért nézetei kevésbbé voltak csillogók, mint találók; több volt bennük a gyakorlatiasság, mint a rendszer. Az esztétikai szempontokon túl nemzetépítő tervek lebegtek előtte. A magyar színészetre vonatkozó ítéletét is követ-

kezőképen fogalmazta meg a Nemzeti Színház alapításának ötvenedik évfordulóján a *Budapesti Hirlap* vezércikkében: «Nemzeti főváros nélkül nincs nemzeti színészet, viszont nemzeti színészet nélkül nincs nemzeti drámairodalom.» A főváros megmagyarosodásának ügyét szolgálta Rákosi egykor a Népszínház vezetésével, később tárcacikkeivel, melyekben az új intézményt a kritika túlzott követelései vagy ellenséges érdekek ellen védte. Azért tartotta kívánatosnak Budapest számára egy sereg színtársulat működését, hogy a főváros minden lakóját meghódítsa a magyar nyelv harmóniája.

Rákosi színi kritikája sokkal eredetibb volt, hogy sem ízlését valamely művészeti irány túlhajtása kielégítette volna. Bármily nagyra becsülte a valószerűséget a színpadon, megrótta azt a rendezést, mely *Macbeth* előadása alkalmával Banquonak Shakespearetől követelt szellemét elsikkasztotta. Rossi játéka ellen is az volt fő kifogása, hogy az olasz mester Lear királyon produkálta ugyan virtuóz képességeit, de Lear királyból igen keveset produkált. Mindazáltal helyeselte a franciák eljárását, kik Shakespeare Shylockját saját ízlésük szerint stilizálták át. Jászai Marit is megvédelmezte a *Budapesti Szemle* műbírájával szemben azért, mert modern színpadon nem görögül játszik. Legtöbbször hangoztatta a színészet nem-

zeti jellemét. Boldognak tartotta a franciákat, mert nekik kiterjedt, önálló színészetük, színészetüknek hagyománya, nagy történeti fejlődése, irodalma és iskolája van. A nemzeti színművészetnek legmélyebb alapját a nyelvben találta meg. A magyar nyelv törvényében látta azt a hatalmat, mely a magyar színészt az indulatok minden skáláján a természetes beszédre kényszeríti.

Leginkább otthon érezte magát Rákosi az irodalom, főkép a költészet életében. Amennyire áhította a költői munka izgalmait, épúgy életeleme volt a költői alkotás elemzése s a költészet valójának kutatása.

Már a *Reform*ban szószólója annak az irodalmi pártnak, mely egykor a Kávéforrásban tervezgette a magyar irodalom reformját. Tóth Kálmán költeményeinek bírálatában egyenesen az uralkodó irodalmi körök ellen fordul, melyek «sokkal féltékenyebben őrzik dogmáikat, mint a katholika egyház a magáéit.» Még élesebben, szinte indulattal támadt Gyulaira, mikor Gyulai helytelenítette, hogy Rákosi saját lapjában közölte egyik színművének dicséretét. Itt már az «akadémiai klikkrendszer» s az ifjú íróktól való «vénasszonyos remegés» emlegetése világosan jelezte a Rákosi és Gyulai közt levő ellentétet.

Sokkal nagyobb hatással fejtette ki Rákosi iro-

dalmi elveit, mikor oly kiemelkedő szószékről hirdethette őket, amilyen a *Budapesti Hirlap* a mult századnak nyolcvanas és kilencvenes éveiben volt. Rokonérzései kezdetben határozott pártszínt árultak el. A legbensőbb köréhez tartozó Berczik Árpádnak, Csepreghy Ferencnek s Dóczy Lajosnak írói pályáját rendesen kedvező világításba helyezte. Műveikről örömest mondott szépet, tévedéseikre pedig mindig volt valami mentsége, holott Csiky Gergely darabjait szigorúbb mértékkel mérte. Minden alkalmat megragadt Jókai és Kiss József költészetének magasztalására is. Bírálataiban volt valami tüntetés. Mintha minduntalan rá akart volna mutatni azokra a nagy értékekre, melyeket az Akadémiához közel álló *Budapesti Szemle* nem tudott megbecsülni. Gyakran szembeszállt a folyóirat műbíráival s hivatkozott a magyar olvasóközönség tetszésére, mely Jókai, Kiss és Dóczy könyveinek új meg új kiadását tette szükségessé.

Jellemző volt Rákosinak irodalmi állásfoglalására Gyulai Pállal való viszonya. Rákosi nagyra becsülte Gyulai Pál műbírálói tehetségét; sokszor — mint *Bánk bán* magyarázatában — még akkor is elismerte kritikájának felsőbbségét, mikor vele ellenkező nézetet vallott. Mindazáltal Gyulainak vas-következetessége sokszor kihozta sodrából Rákosit. Nem tudta neki megbocsátani, hogy a

magyar műveltségnek oly kimagasló eredményeit, mint Jókai regényköltészetét, a Népszínházat s a *Budapesti Hirlap*ot csak gáncsolni tudta. Különösen elkeserítette Gyulai Rákosit, mikor az Akadémiában Rákosi *Endre és Johannáját* és Dóczy *Szécsi Máriáját*, mint érthetetleneket a Péczely-díjra érdemetleneknek jelentette ki. Rákosi ekkor felindult kedélyállapotában Gyulainak megértő szívét is kétségbe vonta s azt bizonyítgatta, hogy Gyulai semmit sem ért meg, amit előtte mások nem értettek meg.

A gyakori és heves összetűzések az ellentét mélyebb alapjaira mutattak. Bár Gyulai és Rákosi sokszor találkoztak irodalmi eszményeikben, mint az irodalmi hagyománynak s Arany költészetének tiszteletében, mégis irodalmi ízlésük különböző irányt követett. Gyulai a romantika neveltje volt ugyan, de irodalmi tanulmányainak hatása alatt idővel nagyobb jelentőséget tulajdonított bírálatiban a költészet örökkévaló törvényeinek s a művészi formának. Vele szemben Rákosi költészettani nézeteibe sokkal több romantikus elem vegyült ; irodalmi ítéleteire ugyanis nagyobb hatással voltak a költői egyéniség rejtelmes erői, főkép az érzelem és képzelet gazdagsága, mint a költészet valójából fakadó törvények.

Amily könnyen megbocsátotta Rákosi Jókainak, a nagy mesemondónak, a jellemalkotás fo-

gyatkozásait *A lőcsei fehér asszony* bírálatában, époly gúnnyal fogadta Pálffy Albertnek, Gyulai kegyeltjének, regényét s benne a középszerűség hibátlanságát. A lírai költőtől is első sorban a dalolás tehetségét követelte meg, mely nem akarja sem a régit, sem az újat, de a naivság merészségével teremt. Ily módon vált kritikai felfogásában a termékenység a költő hivatásának kétségtelen jelévé. Gyulai költői tehetségét is főkép költeménykötetének csekély terjedelme miatt tartotta kevésre, mert nézete szerint «egy erős és eredeti költő 35 éves pályájának minden eredménye mindenha egy kis könyvtár». Egyaránt elítélte azonban a naturalizmust s az analitikus módszert is, mint a költői képzelet kerékkötőit, s Bródy Sándor és Justh Zsigmond könyveitől örömest menekült Baksay Sándor mesterkéletlen elbeszélő művészetéhez, a *Gyalogösvény*hez.

Gyulai kritikai módszere tárgyiasabb, merevebb, de biztosabb volt, míg Rákosi eljárása nagyobb teret engedett a műbíráló alanyiságának, inkább alkalmazkodott, de ingatagabb eredményhez vezetett. Ilyen módon a kétféle bírálat szinte kiegészítette egymást. Mind Gyulai, mind Rákosi külön cikkben foglalkozott Kozma Andorral és Herczeg Ferenccel, mikor a két költő a magyar irodalomban feltűnt. Mindketten a legnagyobb elismeréssel méltatták a felfedezett irodalmi értéke-

ket, míg azonban Gyulai inkább az egyéniség eredményeit, Rákosi inkább magát, a kibontakozó egyéniséget vette szemügyre. Különösen találó képet rajzolt Herczeg Ferencről, a rendkívüli megfigyelő tehetségről, a legmodernebb magyar íróról, ki «egy tárca keretében egész drámákat, tragédiákat, regényeket tud felállítani, természetesen művészi skurcban». Néha megtévesztette ugyan felfedező útjain egy-egy ködbe burkolt egyéniség, de legtöbbször, — mint Tóth Béla, Gárdonyi Géza, Bárd Miklós és Vargha Gyula értékelésében — bevált egyéni bíráló módszere.

Hogy Gyulai és Rákosi gondolatvilágában ellentétes kritikai nézeteik ellenére sok érintkező pont volt, azt leginkább bizonyítja az, hogy a magyar irodalmi hagyományok védelmét Gyulaitól Rákosi vette át. Gyulai még élt, mikor 1908 őszén Ady Endrének és társainak *A holnap* című verskötete megjelent, de szellemét a nyolcvannégy esztendő terhe annyira megtörte, hogy a dekadens magyar lírával szemben nem éreztethette kritikájának lesujtó erejét, mint hajdan a Petőfi-utánzók affektált világfájdalmával és dagályával szemben. Gyulai helyett Rákosi vette fel a harcot az új költői iskola híveivel ; nevetségessé tette értelmetlen rejtelmességüket, zavaros világnézetükben pedig a párizsi mámoros irodalmi divat utánzását leplezte le. Legkíméletlenebbül bánt el Ady Endre

verseinek visszataszító szellemével. Nemzeti érzését sértette Adynak a Tiszavidékről a Ganges partjára való vágyódása, másrészt sehogy sem tudta összeegyeztetni Ady verseiben a nyomor lázító rajzát az örökös tivornyának s az érzéki szerelemnek dicsőítésével.

Még inkább harcra tüzelte Rákosit Ady iskolájának viselkedése a világháború idején: a nemzet önvédelmi harcának leszólása, a kéjben reszkető emberhús kultusza, a keresztyén vallás eszményeinek megcsúfolása, főkép a «piros bosszú», melyet Ady «a Krisztus-hydra ezer feje» ellen hirdetett. Ekkor már Rákosi nem is pusztán esztétikai nézetek ellen küzdött; tudta, hogy világnézetek harcát vívja. Tulajdonképeni ellenfelének az individualizmust tekintette, mely az egyén felmagasztalásával a közös nagy egységet: az államot és nemzetet akarta talapzatáról lelökni. Kritikai csatározásaiban is az a remény ösztönözte, hogy az egyén követelőzése, az egységek megbomlása s az utilitarizmus rideg uralma helyébe ismét a nemesebb ideálok: a nemzet, a haza, a hagyomány, az önfeláldozás, az Isten és szeretet lépnek régi oltáraikra. Rákosi állotta a harcot, szinte egyedül, mikor a dekadens magyar irodalom a társadalom felforgató elemeivel szövetkezve, minden ellenvéleményt elfojtott. Férfias bátorságában volt valami abból az erkölcsi hatalomból, mellyel

egykor Gyulai verte vissza az ellene zúduló támadásokat. Ellentállásának fő forrása az egyéniség mélyéből előtörő meggyőződés s az irodalom feltétlen szeretete volt.

Oly hosszú műbírálói pálya, minőt Rákosi Jenő félszázadnál hosszabb idő alatt futott meg, egészen természetesen mutat itt is, ott is elhajlást. Az a vád azonban, melyet ellenfelei terjesztettek, hogy a konzervatív irodalmi harcos egykor szintén irodalmi forradalmat tervezett, nem egyéb szándékos ferdítésnél. Rákosi helyzete a magyar irodalomban évtizedek alatt nagy változáson ment keresztül, de eszményei ugyanazok maradtak. Rákosi kezdettől fogva mindvégig annak az irodalmi ízlésnek volt képviselője, melynek irányát a világirodalom legnagyobb költői alkotásai határozták meg, úgyhogy a multat és jelent egyaránt meg tudta becsülni. Eleinte inkább a romantika felé hajolt, de később vonzották a klasszicizmus értékei is. Mint a költői egyéniség tisztelője szoros kapcsolatban maradt a mozgó irodalmi élettel s különös gyönyörűségét találta tehetségek felfedezésében. Az individualizmus örvényeitől azonban megóvta mély nemzeti és vallásos érzése. Kritikája még Gyulai életében is hiányt pótolt, a nemzeti élet-halálharc idején pedig a nemzeti eszme védelmében találta meg legeszményibb hivatását.

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

X.

RÁKOSI HÍRLAPÍRÓI EGYÉNISÉGE

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Mennyi jellemző részletből, mennyi meglepő változatból alakul ki Rákosi Jenő hírlapírói munkássága! Gyakran úgy tetszik, mintha a mozgalmas lelki világ tele volna ellentmondással és megoldatlan kérdéssel. Mindazáltal valami benső kapcsolat mégis határozott egységbe foglalja össze a fejlődésnek egymásra torlódó mozzanatait. Minél nagyobb arányokat ölt ugyanis az évekkel Rákosi hírlapírói munkássága, annál biztosabb vonásokkal rajzolódik elénk minden cikkéből hirlapírói egyénisége.

A kor, mely Rákosi hatását megérezte, a kiegyezésnek és a modern magyar állam kialakulásának kora. Hírlapírói egyénisége is egyaránt visszatükrözi az elnyomatás évtizedeinek idealizmusát, valamint az újabb politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok hatását.

A hírlapírás művészetét Kemény Zsigmond bárótól tanulta Rákosi, de a kor szellemével együtt megváltozott a hírlapíró hivatása is. Az elnyomatás éveiben a *Pesti Napló* politikai eszme képviselője volt, míg a XIX. század nyolcvanas és kilencvenes éveiben a *Budapesti Hirlap* a politikai szol-

gálatot csak egyik feladatának tekintette, valójában pedig a művelt osztályoknak összekötő kapcsává fejlődött. Amit a sajtó így eszmei tartalomban veszített, azért a hatalomban szerzett magának kárpótlást. Maga Rákosi is Jókai halála alkalmából így jellemzi a letűnt és az új világhoz való viszonyát: «Csak néhányan vagyunk, kik az új világnak magyarázzuk a régit, hogy a nemzeti élet folytonossága meg ne szakadjon, és a mult kincsei veszendőbe ne menjenek.»

Rákosi rendelkezett is mindazokkal a lelki adományokkal, melyek a nagy tömegekre sohasem tévesztették el hatásukat. Éles ítélőereje nem annyira a politikai, társadalmi és irodalmi életnek mesteri elemzésében nyilatkozott, mint inkább egy-egy eszmének vagy feltűnő jelenségnek eredeti megvilágításában. Következtetései nem mindig hatoltak a kérdés mélységeibe, de többnyire célhoz vezettek. Nem sokat aggodalmaskodott, feltétlenül hitt a maga igazságában, azért másokban is hamar ébresztett hitet. Vitatkozó tehetségének erejével maga is tisztában volt. Mikor a mindennapi irodalmi termelés jelentőségét minél inkább ki akarta emelni, okoskodásának merészségét ily szellemes önbírálattal mosolyogta le: «De álljunk meg, mert még be találjuk bizonyítani, hogy a rossz színdarab többet ér, mint a jó színdarab.»

Akit Rákosi nem tudott érveivel meggyőzni, azt

képzeletének gazdagságával hódította meg. Rákosi ugyanis hírlapi dolgozataiban a költői hatás megvetésében nem követte egykori mesterét, Kemény Zsigmond bárót. Sokszor annyira lekötötte figyelmét a tárgyaiban rejlő költői eszme, mintha a művészi rajzon túl semmi sem izgatná írói becsvágyát. Mint történeti drámáiban, épúgy vezércikkeiben is sokat foglalkoztatták a királyi udvarok titkai, melyek gyakran nemzetek sorsát döntötték el. Máskor meg a lelki nagyságnak olyan példái, mint Deák Ferenc, Battenberg Sándor bolgár fejedelem és Tisza István gróf adtak hírlapi fejtegetéseinek költői szárnyalást.

Még jelentősebb szerepet játszott a képzelet Rákosi hírlapi cikkeiben, mikor a hírlapírónak államférfiúi terveit vonta be bűvös fénnyel. Leginkább feltűnt ez a görögtüzes világítás a magyar birodalmi politika kiszínezésében, azokban a ragyogó képekben, melyek már-már az ábrándok honába vezetik vágyainkat. A vágynak ily szeszélyes játéka époly romantikus vonás Rákosinak politikai írói küzdelmeiben, mint volt drámáiban. Amint azonban a költőt valóságszeretete újra meg újra visszahozta a földre a romantika ködvilágából, épúgy a politikai írót is megóvta józan és gyakorlatias esze a beteges politikai káprázattól.

Az átható elme s a mozgékony képzelet teremtette meg Rákosi rendkívüli hatásának egyik leg-

főbb eszközét, hírlapírói nyelvét is. Eredeti foglalatja ez látszólag ellentétes elemeknek. Világossága nem oly bántó, hogy benne a bonyolult gondolatoknak és érzéseknek finom árnyalatai áldozatul esnének; gazdagsága sem oly szertelen, hogy rejtelmessé tudna válni. Mintha vonzó jellemében volna valami abból az összhangból, mely Rákosi szülőföldjét, Dunántúlt: a viruló völgyeket s a kékellő halmokat oly ellenállhatatlan varázzsal vonja be. Rákosi stílusa hírlapi cikkeiben könnyedén hajlik egyik hangulatból a másikba: a kedély derültebb mozgalmaitól a szenvedélynek viharos kitöréseiig, az érzelmes merengésektől a gúnynak kíméletlen torzításaiig. Fő ereje a szellemesség, mely néha csillogó ötletekben vagy elmés gondolatjátékokban pattan szét, néha meg egy-egy találó anekdotával vagy meglepő hasonlattal világítja meg a helyzetet. Sokat megengedett magának Rákosi, csak az unalmasságot nem; s rendelkezésére is állott minden, amire mesterfogásaihoz szüksége volt. Ismerte a magyar nyelv anyagát és szellemét teljes mivoltában, főkép a dunántúli magyar beszédnek dús kincsesházát. Valóban Rákosi nyelve a hódításnak minden feltételét magában hordozta, gyakran szinte igéző erővel hatott a nagy tömegekre s nem egyszer volt döntő tényező a kivívott diadalban.

Volt azonban Rákosi egyéniségében erkölcsi

erő is, mely hódolatot ébresztett, főkép férfias bátorsága. Mint a nyilvános élet szereplője, Rákosi is jutott szorult helyzetbe, de ha furfanggal is, mindig kivágta magát. Mikor azonban hírlapírói pályájának becsületéről, az irodalom vagy nemzet ügyéről volt szó, akkor nem ismert megalkuvást. A veszélyek csak fokozták ellentállásának erejét. Így nézett szembe az üvöltő csőcselékkel, mely szerkesztőségi palotáját rohanta meg; így fordult az általános, titkos választójog miatt politikai bajtársai ellen s követte Tisza István grófot tüzön és vizen keresztül; így törte meg a hangos terror hatalmát, mellyel a dekadens magyar irodalom a világháború idején lépett fel. Hősies magatartásával hívta ki maga ellen a vörös uralom bosszúját is. S amit ellenfelei felháborodásukkal bizonyítottak, azt hívei bensőséges tiszteletükkel ismerték el.

A szerint, amint Rákosi egyik hírlapi küzdelemből a másikba jutott, a változó háttérrel új értelmet nyert hírlapírói egyénisége is. Egyszer inkább újító törekvéseire, máskor inkább konzervatív hajlamaira esett több fény. Valójában Kemény Zsigmond báró nyomdokait követte; a természetes fejlődés híve volt s a meglevő alapokra tervezte a tovább építést. Ezért hol a konzervatívek tartották túlontúl liberálisnak, hol az újítók vádolták kerékkötéssel. Mindazáltal Rákosi már történelmi

felfogásának mélységénél fogva sem tudta volna a multat oly kiméletlenül lerombolni, mint amily kérlelhetetlen volt a radikalizmussal szemben, mely elvont elméletei kedvéért áldozta fel az emberi életnek legszentebb értékeit. Esküdt ellensége volt a radikalizmus minden fajtájának. A világháború utolsó évében büszkén emlegette, hogy «a modern individualizmus társadalmi, irodalmi, politikai és gazdasági kicsapongásai ellen az egész fővárosi sajtóban a *Budapesti Hirlap* egymaga folytatott titáni harcot».

Még becsesebb tartalmat adott Rákosi hírlapírói egyéniségének az az alkotó nemzeti politika, mely tollát kezdettől fogva évtizedeken át vezette. A magyar nemzet nagyságának gondolatát hirdette Rákosi oly bizonyossággal, mintha a XIX. századi magyar nemzeti erőfeszítéseknek végső következtetéseit vonta volna le. Törhetetlen hite elbűvölte nemzetét, míg a világháború vihara szét nem tépte a káprázatos reményeket s a vakmerő álmokat.

Az eredmény, melyet Rákosi Jenő a magyar hírlapirodalomban fél századnál hosszabb időn keresztül küzdött ki, joggal megillette soha nem nyugvó tollát, hazájáért dobogó szívét s minden akadályon diadalmaskodó akaratát. Az egyik eredményt Concha Győző, az 1915-ik évi Bródy-jutalom előadója, következőképen fogalmazta

meg a M. T. Akadémiában: «A maga emberségéből, tőke nélkül tudott a *Budapesti Hirlap*ban nemzeti ideáljainak a nemzet hatalmas rétegeit irányító, pártoktól, gazdasági konzorciumoktól független, mondhatni tribuni organumot teremteni s egy emberöltőn keresztül állandó erőben fenntartani.» A másik eredmény, mely Rákosi Jenő hírlapírói pályáját díszítette, a magyar nemzeti léleknek öntudatra keltése volt. Ha a magyar nemzet a kiegyezésre következő fél században világtörténelmi hivatásának magaslatára tudott emelkedni s a világháborúban dicső multjának emlékeihez méltón viselkedett, azt részben Rákosi Jenőnek, a nemzeti nagyság lelkes hírlapíró harcosának is köszönheti. Így mentette meg Rákosi Jenő a modern magyar állam kialakulásának borzasztó válságai között a reá bízott gazdag örökséget, a nagy magyar idealizmus korának nemes hírlapirodalmi hagyományait.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	3
I. Rákosi hírlapírói munkásságának körvonalai	5
II. A *Pesti Napló* munkatársa	9
III. A *Reform* szerkesztője	19
IV. A *Budapesti Hirlap*ban	31
V. A támadó politika kora	37
VI. A nemzeti eszmények felé	53
VII. A cselekvő politika útvesztőjében	69
VIII. A nemzet élet-halálharcában	85
IX. A műbíráló	105
X. Rákosi hírlapírói egyénisége	119

Baksay Sándor **összegyüjtött irodalmi dolgozatai.** Három kötet.

I. Elbeszélések, rajzok.

II. Emlékek. Magyar alakok. Költemények. Homér Odysseájának I—IX. éneke.

III. Néprajzi dolgozatok. Vallásos tárgyú dolgozataiból.

Bánóczi József. **Kisfaludy Károly és munkái.** Két kötet.

Bárd Miklós **költeményei.** (1887—1913.)

— **Vezeklés.** Verses regény.

Beöthy Zsolt. **Romemlékek.** Két kötet. Tanulmányok, beszédek, cikkek.

Byron Lord. **Kain.** Mysterium. Fordította Győry Ilona.

Craik (Miss Dinah M. Mulock). **Garland lelkész leánya.** Ford. *Végh* Arthur.

Csató Pál **szépirodalmi munkái.** Az író arczképével és életrajzával.

Csiky Gergely. **Két szerelem.** Szomorújáték 3 felv. A m. tud. Akad. a gr. Teleki alapítványból száz aranynyal jutalmazta.

Euripides. **A kyklops.** Satyrdráma. Fordította *Csiky* G.

Ferenczi Zoltán. **Petőfi Sándor életrajza.** 3 kötet.

Fielding Henrik. **Jones Tamás a talált gyerek.** Fordította *Szüry* Dénes. Három kötet.

Gyulai Pál. **Varju István.** Elbeszélés.

Haraszti Gyula. **A franczia lyrai költészet fejlődése.**

— **Molière élete és művei.** Két kötet.

Imre Sándor. **Irodalmi tanulmányok.** Két kötet.

Katona Lajos **irodalmi tanulmányai.** Két kötet.

Keleti Gusztáv **művészeti dolgozatai.**

Kielland L. Sándor. **Garman és Worse.** Fordította *Ritoók* Emma.

Knight William. **Az æsthetika története.** Angolból fordította *Husztiné Révhegyi* Rózsi. A magyar æsthetika történetével kiegészítette *Jánosi* Béla.

Kozma Andor. **Hetedhét országból.** (Úti emlékek és mesék).

Lévay József **ujabb költeményei.**

— **A múzsa búcsúja.** Költemények.

Radó Antal. **A fordítás művészete.**

— **A magyar rím.**

Salamon Ferencz. **Dramaturgiai dolgozatok.** Két kötet.

Scheffel József Viktor. **Ekkehard.** Történet a X. századból. Fordította *Antal* Géza.

Sebestyén Gyula. **A magyar honfoglalás mondái.** Millenniumi díjjal jutalmazott pályamű. Két kötet.

Taine H. **La Fontaine.** Fordította *Geőcze* Sarolta. A verses idézeteket fordította *Zempléni* Árpád.

Vadnai Károly. **Irodalmi emlékek.**

— **Elbeszélések.**

Vargha Gyula **költeményei.**

Váradi Antal. **Régi magyar színészvilág.**

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

OSZK
Országos Széchenyi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár